

Uuden olomuodon piirteitä
Akateemisuuden metaforat
yliopistouudistusta koskevassa keskustelussa 2007–2009

Maisterintutkielma
Liina-Maija Lappalainen
Suomen kieli
Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto
2016

Jyväskylän yliopisto

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Liina-Maija Lappalainen	
Työn nimi – Title <i>Uuden olomuodon piirteitä: Akateemisuuden metaforat yliopistouudistusta koskevassa keskustelussa 2007–2009</i>	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Kesäkuu 2016	Sivumäärä – Number of pages 61 s.
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkielmassa tarkastellaan, miten ja millaista kuvaa metaforat rakentavat yliopistosta, sivistyksestä ja korkeakoulutuksen tehtävistä yliopistolakiuudistusta koskevassa keskustelussa, jota on käyty ennen lain voimaantuloa. Vuonna 2010 voimaan tullut yliopistolaki ja korkeakoulututkinnon uudistus Suomessa ovat osa laajempaa eurooppalaista korkeakoulupoliittista uudistusta.</p> <p>Tutkimusaineisto koostuu yliopistojen rehtorien puheista, eduskunnan lähetekeskustelusta sekä opiskelijatoiminnan teksteistä. Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä käytetään Norman Fairclough'n kriittisen diskurssianalyysin mallia, jossa kielenkäyttö käsitetään kontekstisidonnaisena sosiaalisena toimintana. Tarkentavana viitekehyksenä ja metafora-analyysin työkaluna diskursiivisten ulottuvuuksien hahmottamisessa hyödynnetään George Lakoffin ja Mark Johnsonin luomaa kognitiivista metaforateoriaa. Se korostaa metaforaa arkiajattelun välineenä ja käsitejärjestelmän ilmiönä, joka perustuu ihmisen kulttuuriseen ja keholliseen kokemukseen.</p> <p>Tulokset tukevat lähtöoletuksia siitä, että lähetekeskustelussa ja rehtorien puheissa yliopisto näyttäytyy ensisijaisesti hallinnollis-taloudellisena laitoksena, johon viitataan metonymisesti sekä myös personifikaation kautta. Metaforilla luodaan kuvaa yliopistosta ja akateemisesta maailmasta kilpailuna ja taloudellisen menestyksen tuottajana ja rakennetaan kilpailukyvyyn diskurssia. Toiseksi lähetekeskustelun metaforiikassa rakentuu myös sivistysyliopistoa puolustavaa diskurssia, joka kytkeytyy humboldtilaisen sivistysyliopiston ideaan. Opiskelijatoiminnan tekstien metaforat rakentavat yliopistokamppailua sekä näkemystä tiedosta jaettavana resurssina ja järjestäytymisen välineenä. Teksteissä rakentuu kilpailukyvyyn diskurssin vastadiskurssi. Tuloksista käy ilmi, kuinka koulutuksen metaforinen rakentaminen talouteen ja markkinoihin liittyvin käsittein on yhteydessä yhteiskunnallisiin ja koulutuspoliittisiin toimenpiteisiin.</p>	
Asiasanat – Keywords metafora, representaatio, yliopistolaki	
Säilytyspaikka – Depository Kielten laitos	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS	3
2.1 Kriittinen diskurssianalyysi	3
2.2 Kriittinen diskurssianalyysi ja genre	9
2.3 Diskurssianalyysi ja valtasuhteet	10
2.4 Tietopohjainen talous ja Bolognan prosessi	11
3 METAFORA MERKITYSTEN TUOTTAJANA	14
3.1 Lakoffin ja Johnsonin kognitiivinen metaforateoria	14
3.2 Käsitteenmuodostus metaforateoriassa	17
4 TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄ	19
5 METAFORIEN KAUTTA RAKENTUVA YLIOPISTO	22
5.1 Yliopisto metonymiana ja personifikaationa	22
5.2 Tieto tuotteena, koulutus kaupankäyntinä ja kilpailuna	26
5.3 Laatu ja menestys ovat ylhäällä	30
5.4 Ihmiset resursseina	32
5.5 Tieto on jaettava resurssi	34
5.6 Kamppailu yliopistosta	37
5.7 Korkeakoulutus luonnonilmiönä	39
5.8 Koulutusjärjestelmä rakennuksen osina	43
5.9 Uusimuotoinen yliopisto	45
6 METAFORIEN DISKURSIIVISIA ULOTTUVUUKSIA	48
6.1 Kilpailukyky ja kansainvälistyminen	48
6.2 Sivistysyliopiston jäänteet	51
6.3 Opiskelijatoiminnan vastadiskurssi	53
7 PÄÄTÄNTÖ	56
LÄHTEET	59

1 JOHDANTO

Uusi yliopistolaki astui voimaan 1.1.2010. Lainuudistuksen myötä yliopistot muutettiin valtion tilivirastoista itsenäisiksi julkisoikeudellisiksi laitoksiksi. Aalto-yliopisto ja Tampereen teknillinen korkeakoulu säätiöitettiin. Aalto-yliopiston muodostivat Taideteollinen korkeakoulu, Teknillinen korkeakoulu ja Helsingin kauppakorkeakoulu. Joensuun yliopisto ja Kuopion yliopisto yhdistettiin Itä-Suomen yliopistoksi. Lainuudistuksen tarkoitus oli lisätä yliopistojen autonomiaa. Opetusministeriön mukaan yliopistot pystyisivät paremmin mm. monipuolistamaan rahoituspohjaansa, kilpailemaan kansainvälisestä tutkimusrahoituksesta, kohdentamaan resursseja huippututkimukseen ja vahvistamaan tutkimus- ja opetustoimintansa laatua (OPM:n verkkosivut).

Yliopistouudistuksen taustalla vaikuttivat ja vaikuttavat laajat korkeakoulu- ja koulutuspoliittiset muutokset sekä erityisesti tietopohjainen talous. Niin sanottu Bolognan prosessi on ollut avaintekijä EU:n tietopohjaisen talouden rakentamisen strategiassa. Prosessi perustuu 1999 eurooppalaisten opetusministerien allekirjoittamaan Bolognan julistukseen, mutta se on saanut alkunsa jo aiemmin, Magna Charta universitatum -julistuksessa 1988 ja Sorbonnen julistuksessa 1998. Bolognan prosessin tavoitteena oli luoda Eurooppaan yhtenäinen korkean koulutuksen alue vuoteen 2010 mennessä. (Fairclough & Wodak 2008: 109–111.) Tavoitteeseen sisältyi mm. korkeakoulutuksen kilpailukyvyyn lisääminen muihin maanosiin verrattuna, ymmärrettävät ja yhdenmukaiset tutkintorakenteet, yhdenmukaiset opintojen mitoitusjärjestelmät, opiskelijoiden ja henkilökunnan liikkuvuus ja eurooppalainen yhteistyö laadunarvioinnissa (OPM:n verkkosivut).

Juuri ennen kuin yliopistolaki astui voimaan, uudistuksesta alettiin kamppailla näkyvästi, etenkin edeltävänä keväänä 2009. Lainuudistusprosessin aikana ja lähinnä sen loppupuolella kritiikki kohdistui useisiin eri muutoksiin, joita laki toisi tullessaan, mutta myös itse prosessin ja sen perustelujen näkymättömyyteen ja abstraktisuuteen. Lakia valmisteltiin kiireellisesti, mutta prosessista tai lain sisällöstä ei juurikaan tiedotettu. Lisäksi lain valmistelussa käytettiin selvitysmiehiä (Jääskisen ja Rantasen loppuraportti v. 2007) komiteatyöskentelyn sijaan; lopullinen lakiesitys vei uudistuksen lopulta pidemmälle kohti käytäntöjä, jotka muistuttavat yritysten hallintoa. (Tomperi 2009: 145–157.)

Lakiuudistusta koskeva keskustelu tai käytettyjen puheenvuorojen määrä sekä huoli esimerkiksi pienten laitosten rahoituksesta, työntekijöiden asemasta ja työehtosopimuksista, opiskelijoiden ja jatko-opiskelijoiden asemasta ja yliopistojen hallinnon valta-asemien muutoksista kertovat joka tapauksessa yliopiston merkityksestä kaikille niille, jotka katsovat kuuluvansa yliopistoyhteisöön.

Työni tavoitteena on selvittää metafora- ja diskurssianalyysin keinoin, miten ja millaista akateemisuutta yliopistouudistuskeskustelussa representoidaan. Tutkimuskysymykseni ovat:

Kenen yliopistoa metaforisoidaan, kun metaforisoidaan yliopistoa?

Millaisina sivistys ja yliopistoyhteisö ja sen tehtävät näyttäytyvät, ja mitä merkityksiä niille annetaan ja miksi?

Pyrin vastaamaan näihin kysymyksiin ensiksi aineiston metafora-analyysin avulla, toiseksi niiden kautta esiinnousevien diskurssien analyysin ja johtopäätösten muodossa. Yksi metaforan tärkeimpiä ulottuvuuksia on sen osittaisuus ja kyky piilottaa arvoja ja ideologioita, joita tutkimuksen kautta voidaan valottaa. Tarkoitukseni on etsiä ja purkaa niitä paikkoja aineistossa, joihin valta-asetelmat ja arvot kätkeytyvät. Samalla selvitän *yliopiston* käsitteen sisältöä aineistossa. Yliopistosta puhuttaessa voidaan tarkoittaa esimerkiksi taloudellishallinnollista laitosta tai opiskelijoista ja työntekijöistä koostuvaa tiedeyhteisöä.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen eli laadullinen. Tutkimusaineistoni koostuu Internetissä julkaistuista teksteistä, jotka käsittelevät yliopistouudistusta. Olen valinnut aineistooni neljä yliopistojen rehtorien puhetta, yliopistolaista käydyn lähetekeskustelun, yhden tekstin Revalvaatio-verkkolehdestä sekä yhden tekstin Yhteinen yliopisto -blogista. Rajaan aineistoni koskemaan tekstejä vuosilta 2007, 2008 ja 2009. Tekstit ovat siis puheenvuoroja, joita on käytetty ennen lain voimaantuloa.

Tutkielmani jäsentyy niin, että luvussa 2 käyn läpi Norman Fairclough'n kriittisen diskurssianalyysin mallia ja selvitän lyhyesti tietopohjaisen talouden käsitettä ja Bolognan prosessin vaikutusta yliopistouudistukseen. Sen jälkeen luvussa 3 tarkastelen George Lakoffin ja Mark Johnsonin metaforateoriaa. Luku 4 esittelee aineiston ja tutkimusmenetelmän. Luvuissa 5 ja 6 analysoin ja tulkitsen esimerkkien avulla aineiston metaforiikkaa ja hahmottelen sen kautta rakentuvia diskursseja. Luku 7 on päätäntö, jossa teen yhteenvetoa tutkimuksestani.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Kriittinen diskurssianalyysi

Tutkimukseni laajana teoreettisena viitekehystenä on Norman Fairclough'n kolmiulotteinen kriittisen diskurssianalyysin malli. Työkaluna tekstitasolla ja metaforien tutkimiseen tarkentavana teoreettisena viitekehystenä käytän George Lakoffin ja Mark Johnsonin kehittämää metaforateoriaa. Ideana tutkimuksessani on toisin sanoen yhdistää ja hyödyntää näiden teorioiden ominaisuuksia yhtäaikaaisesti sekä teoreettisina että analyttisinä viitekehysinä ja tutkimusmenetelminä.

Kriittinen diskurssianalyysi (*critical discourse analysis*, CDA) on kiinnostunut erityisesti kielen ja vallankäytön suhteista. Kieli rakentaa, uusintaa ja muuttaa niitä yhteiskunnallisia ja sosiaalisia rakenteita, joille se itse on alisteinen. Merkityssuhteiden järjestelmät rakentuvat kielessä, joka on sosiaalisesti jaettua. Diskurssi on kielenkäyttöä ennen kaikkea sosiaalisina käytänteinä, ei ensisijaisesti yksittäisiin tilanteisiin liittyvää tai puhtaasti yksilön toimintaa. (Fairclough 1992: 62–65.) Käsitys kielestä kontekstisidonnaisesta sosiaalisena toimintana puolestaan yhdistää metaforatutkimuksen kriittiseen diskurssianalyttiseen tutkimukseen: kokemuksellisuus on aina kontekstiin sidottua, joten merkitysten muodostus ja määrittely on myös kontekstista tai uudelleen kontekstoinnista riippuvaa (Lakoff ja Johnson 1980: 56–57; Fairclough 1997: 151). Lähtökohtana omassa tutkimuksessani on siis tulkita metaforaa kontekstissaan. Tavoitteena ei ole etsiä heijastuksia "todellisuudesta", vaan tarkastella kielikuvia erilaisten yliopistomaailmaan ja yliopistouudistukseen liittyvien merkitysten tuottajina niissä konteksteissa, joissa ne on tuotettu.

Diskurssintutkimus on kvalitatiivista eli laadullista. Se tutkii ihmisten merkitysmaailmaa, tarkemmin kielen ja tilanteisen kielenkäytön sekä todellisuuden ja maailman välistä suhdetta. Merkitykset neuvotellaan jokaisessa kielenkäyttötilanteessa uudelleen, mutta toisaalta kieli sekä myös sen materiaaliset ilmiöt (teksti, puhe, kuva, kirja) ovat aina osa suurempaa jatkumoa, historiaa, yhteiskuntaa ja kulttuuria. Diskurssintutkimuksen idea on tutkia kieltä enemmänkin tuon jatkumon ja kontekstin suunnasta kuin vain kielen sisältäpäin. Diskurssintutkimus kuuluu tutkimussuuntiin, jotka luetaan sosiaalisen konstruktionismin viitekehysten alle. Näille tutkimussuunnille on yhteistä oletus siitä, että tieto ja todellisuus ovat

sosiaalisesti rakentuneita. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 12–20.) Selvitän tutkimusmenetelmäni luvussa 4.

Diskurssintutkimuksen kielikäsitys on funktionaalinen ja pohjautuu M. A. K. Hallidayn systeemis-funktionaaliseen kieliteoriaan. Sen mukaan kieli on samanaikaisesti sekä viestinnän väline, maailman kuvaaja että sosiaalisten suhteiden ja identiteettien luoja. Kielellä on useita tehtäviä, ja se tarjoaa resursseja erilaisten merkitysten luomiseen. Hallidayn teorian lisäksi diskurssintutkimuksen kehittymiseen ovat vaikuttaneet erityisesti lingvisti ja sociolingvisti Dell Hymesin sekä kirjallisuudentutkija ja teoreetikko Mihail Bahtinin kielikäsitukset. Hymes on korostanut kielenkäytön kontekstin merkitystä, Bahtin kielen ja merkityksellistämisen ristiriitaisuutta ja rinnakkaisuutta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 14–21)

Tutkimusasetelmani kannalta tärkeimpiä käsitteitä ovat diskurssi, teksti ja representaatio. Hahmotan *diskurssin* Fairclough'n (1992: 3–4; 38) näkemyksen mukaan kahdella tapaa. Ensiksi diskurssilla voidaan tarkoittaa sitä keskustelua, vuorovaikutusta, sosiaalista toimintaa, jota tekstien välityksellä jostakin aihepiiristä käydään, sekä näiden tekstien tuotannon ja kuluttamisen prosesseja. Tuottaja ja kuluttaja voivat olla esimerkiksi puhuja ja kuuntelija tai tekstin kirjoittaja ja lukija. Puhutaan siis kielenkäytöstä tietyssä ajallisessa, paikallisessa ja historiallisessa kontekstissa. Toiseksi diskurssilla tai diskursseilla tarkoitetaan jonkin yhteisön melko vakiintuneita tapoja puhua jostakin aiheesta, tai esimerkiksi foucaultlaisen näkemyksen mukaan kussakin aikakaudessa vakiintuneita tapoja jäsentää tietoa ja kuvata asioita. Diskursseilla rakennetaan ja uusinnetaan kokonaisia merkitysjärjestelmiä, jotka heijastavat niiden taustalla vallitsevia sosiokulttuurisia suhteita ja valtarakenteita. (Fairclough 1992: 3–4; 38.)

Fairclough (1992: 56–61, 66) erottaa oman lähestymistapansa Michel Foucault'n diskurssikäsituksesta nostamalla esiin kaksi seikkaa. Ensiksi Fairclough painottaa diskurssianalyysin tutkimusotetta, joka keskittyy konkreettisiin teksteihin ja pyrkii yhdistämään ”perinteisen” lingvistisen ja mikrotason analyysin makrotason analyysiin. Toiseksi Fairclough korostaa diskursiivisten prosessien dialogista luonetta ja mahdollisuutta järjestyä uudelleen. Sosiaaliset subjektit eivät ole passiivisia diskursiivisten rakenteiden tuotteita vaan myös kykeneviä neuvotteluihin. Fairclough'n mukaan diskursiivisia prosesseja tulisi tarkastella myös komplekseina kamppailuina, ei vain deterministisinä, muuttumattomina rakenteina. (Fairclough 1992: 56–61, 66.)

Tekstit ovat mitä tahansa kirjoitettuja tai puhuttuja tuotteita, myös esimerkiksi haastatteluja tai keskusteluja tai kuvia. Voidaan ajatella, että tekstit ovat diskursiivisten ja

sosiokulttuuristen käytäntöjen konkreettisia tapahtumapaikkoja ja todistusaineistoa kielellisessä muodossa. (Fairclough 1992: 4, 71, 86.) Oman tutkimuksen kohteena ovat aineistot, jotka voidaan luokitella eri tekstilajeihin: eduskunnan lähetekeskustelu on käyty suullisesti eduskunnan täysistunnossa, rehtorit ovat pitäneet puheensa syksyisin yliopistojen kulloisenkin lukuvuoden avajaisissa, ja opiskelijatoiminnan tekstit on julkaistu suoraan verkossa. Joka tapauksessa kaikki aineistot ovat luettavissa olevia tekstejä, ja em. näkemyksen mukaisesti konkreettista todistusaineistoa sosiaalisista käytänteistä materiaalisessa muodossa.

Tekstillä on kolme funktiota: tekstuaalinen, interpersonaalinen ja ideationaalinen (Fairclough 1997: 80). Kieliopin perusrakennetta, lausetta, voidaan jo katsoa näiden kaikkien kategorioiden läpi. Tekstuaalinen funktio ja sen tutkiminen keskittyy esimerkiksi siihen, mitä tekstissä nostetaan teemaksi tai mitä esitetään uutena asiana. Interpersonaalisella funktiolla tarkoitetaan sitä, kuinka kieli luo identiteettejä, vuorovaikutusta ja sosiaalisia suhteita. Ideationaalinen funktio käsittää kielen ja diskurssin kokonaisten sosiaalisten tieto- ja uskomusjärjestelmien rakentajana ja uusintajana. Ideationaaliseen funktioon, jota voidaan nimittää myös representatiiviseksi funktioksi, liittyy *representaation* käsite. (Fairclough 1992: 65; 1997: 80.) Kielen ideationaalinen ulottuvuus nousee tutkimuksen keskiöön, sillä analyysini kohteena ovat kielelliset representaatiot.

Termin alkuperä on latinan kielen ilmauksessa *repraesentare*, jonka päämerkitykset ovat: kuvailla mielessään, asettaa silmien eteen, havainnollistaa tai kuvailla. Nykyisin englannin kielen sanalla *represent* voidaan ilmaista kontekstista riippuen esimerkiksi kielellistä, taiteellista tai visuaalista kuvaamista, esittämistä ja havainnollistamista sekä (poliittista) edustamista. Verbi *edustaa* viittaa jonkin puolesta olemiseen, englannin kielessä vastine on *to stand for*. (Knuuttila & Lehtinen 2010: 10.) Diskurssit jäsentävät tietämisen ja tiedon esittämisen tapoja. Lisäksi kielenkäyttö on kontekstisidonnaista, tietyssä ajassa ja paikassa tapahtuvaa toimintaa, joka paikantuu myös historiallisesti ja yhteiskunnallisesti. Representaatio, kuva, syntyy joka kerta, kun maailmaa kuvataan, nimetään ja esitetään. Representaatio muodostuu siitä, mitä sanotaan, miten asioita nimetään, kenet nimetään ja millä tavoin, mitä jätetään sanomatta, kenet jätetään mainitsematta. Tätä on ”uudelleen esittäminen”. Representaatiolla tuotetaan merkityksiä ja kokonaisia merkitysjärjestelmiä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 55–57.)

Hall (1999: 139–140, 150) katsoo representaation sekä käsitteeksi että käytännöksi. Representaatiot muodostuvat ennen kaikkea intertekstuaalisesti, suhteessa toisiinsa. Kuvat, tai kielikuvat, saavat merkityksensä vasta toisiaan vasten. Kun tietynlaiset representaatiot toistuvat tekstistä toiseen samankaltaisina, voidaan puhua merkitysten kasautumisesta tai

representaatiojärjestelmistä. Esimerkiksi luokkaan, sukupuoleen tai vaikkapa uskontoon liittyvät representaatiot ja toiseuden rakentaminen vaikuttavat myös niitä koskeviin asenteisiin ja emootioihin. Representaatioihin liittyy siis aina myös valta-aspekti: representaation sisältyvä valta on valtaa merkitä, osoittaa ja luokitella ilmiöitä, ihmisiä ja ihmisryhmiä (Hall 1999: 193).

Knuutila ja Lehtinen (2010: 11) avaavat representaation läsnäolon ja poissaolon problematiikkaa tutkimuksen tekemisen näkökulmasta. Jokin, joka on poissa, edustuu jollakin toisella läsnäolon muodolla:

Tässä rakenteessa on nähtävissä representationaalille ajattelulle tyypillinen kahdentuminen: varsinaisen kohteen lisäksi on olemassa tietoisuudessa koettu tai ulkoisin representaatioin ilmaistu kohde, joka esittää varsinaista kohdetta. Kahdentuminen tuo esiin myös eron läsnä olevan representaation ja poissa olevan kohteen välillä: jälkimmäisen tiedollinen käsitteleminen on mahdollista juuri representaation ja sen kohteen välisen etäisyyden takia. Toisaalta tällöin on tietoteoreettisesti ongelmallista, kuinka representaatio voi edustaa kohdettaan totuudenmukaisesti.

Representaation käsitettä voidaan Knuutilan ja Lehtisen (2010: 25, 31) mukaan käyttää ja tulkita ilman representationalistisia sitoumuksia. Representaatiota ei tarvitse pitää perustavana tietoteoreettisena käsitteenä, vaan tutkimuksen kontekstiin sidottuna välineenä. Tällainen pragmaattinen ja naturalistinen asenne avaa mahdollisuuksia käsitteen erilaisiin käyttötapoihin ja johtopäätösten tekemiseen kulloisenkin tutkimuskohteen ja -näkökulman mukaan. (Knuutila & Lehtinen 2010: 25, 31).

Kriittisen diskurssianalyysin mallissa mikä tahansa diskursiivinen tapahtuma, tilanne jossa viestitään (esim. kirjoitettu teksti, puhuttu keskustelu, kuva), sisältää samanaikaisesti kolme ulottuvuutta: tekstuaaliset käytännöt, diskursiiviset käytännöt sekä sosiokulttuuriset käytännöt. Kriittisen diskurssianalyysin viitekehykseen on tämän ajatuksen mukaan yhdistetty kolme analyysin tasoa, jotka ovat mikrotason teksti- ja kielellinen analyysi, makrotason sosiaalisten käytäntöjen analyysi sekä näitä kahta linkittävä diskurssikäytäntöjen analyysi. Sosiaalisten käytäntöjen analyysin taso kiinnittää huomion esimerkiksi tilannekontekstiin, institutionaalisten käytäntöjen kontekstiin tai laajempiin kulttuurisiin kehyksiin. Diskurssikäytännöt ovat tekstien tuotantoa, levittämistä sekä kuluttamista ja tulkintaa, ihmisten toimintaa erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa. (Fairclough 1992: 72–73; 1997: 85.)

Koska tutkin omassa työssäni metaforia kielellisinä representaatioina, keskityn selvittämään, miten representaatiot tekstitasolla liittyvät sosiokulttuuriseen makrotasoon ja

käytäntöihin. Metaforat ovat Fairclough'n (1992: 194–199) mukaan perustava osa kielenkäyttöä sekä ajattelun, tiedon ja todellisuuden rakentumista, samalla olennainen osa diskursiivisia prosesseja sekä niiden muutosta. Jotkin metaforat ovat niin kivettyneet, ”luonnollistuneet” osaksi kielenkäyttöä ja tapoja puhua, että niitä on vaikea edes tunnistaa. Esimerkiksi koulutusdiskurssiin iskostuneet markkinatalouden tai vaikkapa sodankäynnin metaforat vaikuttavat koko siihen tapaan, kuinka koulutus ja sen merkitys ymmärretään. (Fairclough 1992: 194–199.) Käsittelen lakoffilaista metaforateoriaa tarkemmin luvussa 3.

Yleisemmin kuvattuna tekstitason analyysissä voidaan tarkastella lauserakenteita, sanastoa, tekstin kokonaisrakennetta ja yhtenäisyyttä. Esimerkiksi rakenneanalyysissä voidaan keskittyä siihen, kuinka tekstit rakentuvat kokonaisuuksiksi. Keskustelua tutkiessa olennaista on myös huomioida puheen vuorottelu tai kuinka keskustelijat ottavat tai antavat puheenvuoroja. Sananvalintoja, asioiden nimeämistä ja kielikuvia tutkimalla päästään myös käsiksi siihen, millaisia merkityksiä ja diskursseja teksteissä rakennetaan. (Fairclough 1992: 75–78; 1997: 79.) Kieli resurssina tarkoittaa niitä valintoja ja valinnanmahdollisuuksia, joita kielenkäyttäjä tekee. Kielellisiin valintoihin vaikuttavat kielenkäyttäjän oma yksilöllinen repertuaari, tilannekonteksti ja muut kielenkäyttäjät sekä sosiokulttuuriset ja esimerkiksi institutionaaliset käytännöt ja normit. Resursseja ei voi siis koskaan käyttää täysin mielivaltaisesti. Jokaiseen valintaan sisältyy kielenkäyttäjän omien arvojen ja valintojen lisäksi myös kulttuurisia arvoja ja valintoja. Samojen resurssien valinta uudelleen uusintaa myös näitä kulttuurisia arvoja ja käsityksiä. Valinta on aina yhtä aikaa sekä kielellinen, diskursiivinen että sosiokulttuurinen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 14–21.)

Merkitykset syntyvät kontekstin ja tulkinnan yhteisvaikutuksesta. Kieli sinänsä ei välttämättä sisällä monenlaisia merkityksiä: merkityksiä rakennetaan ja erilaisia näkökulmia tuodaan esiin, kun tekstejä tuotetaan, mutta valmiskin teksti on vasta tulkintapotentialiaalia omassa sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissään. Jokainen sananvalinta voi ohjata tulkintaa jonkin tietyn diskurssin suuntaan, eikä merkityksellä tarkoiteta todellisuuden toisintamista vaan diskursiivisen toiminnan tulosta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 22–25, 66–69.) Tämän perusteella ajattelen, että esimerkiksi yksittäinen metafora voi avata mahdollisuuden lukea siitä yhden tai useampia diskursseja.

CDA:ssa mikrotasolla kielenkäyttö ja sen analyysi lähtee siitä ajatuksesta, että kielenkäyttö on aina asioitten nimeämistä ja luokittelua. Nimeäminen on keskeinen CDA:n kiinnostuksen kohde. Lisäksi voidaan tarkastella, kuinka ilmiöitä kuvataan, esimerkiksi millaisia substantiiveja, adjektiiveja tai metaforia on käytetty. Metaforat kuvaavat kohdettaan

usein melko rajatusti. On yhtä kiinnostavaa tarkastella sitä, mitä on jätetty sanomatta, kuin mitä ilmauksia tekstiin on valittu. Tekstin tavoitteena voi olla esimerkiksi vain nostaa esiin yksi näkökulma ja saada lukija toimimaan tietyllä tavalla. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 69–72.)

Kielellisen analyysin sijaan voidaan käyttää käsitettä intertekstuaalinen analyysi (Fairclough 1997: 84). Se ottaa pelkän kuvailun sijaan askelen kohti diskurssikäytäntöjen analyysiä ”etsien tekstistä jälkiä diskurssikäytännöistä”. Tällöin tekstitason analyysi on enemmän kulttuurista tulkintaa kuin vain pintatason erittelyä. Tekstit myös sisältävät aina jälkiä aiemmista teksteistä, joita ne eri tavoin kaiuttavat. Tekstien katsotaan kantavan historian ja sen konventiot mukanaan nykyaikaan, samalla myös uudelleentulkinnan ja -kirjoituksen sekä esimerkiksi parodioimisen tai ironisen tulkinnan mahdollisuuden. Vaikka jokin ilmaus pysyisi täysin samana, voi sen käyttö etenkin uudessa kontekstissa synnyttää uudenlaisia tulkintoja ja ”vastakarvaan” lukemisen mahdollisuuksia. (Fairclough 1997: 83–84; 1992: 84–85, 102–103.)

Toinen tapa kuvata intertekstuaalisuutta on äänen (*voice*) käsitteen avulla. Polyfoniolla eli moniäänisyydellä tarkoitetaan tekstien historiallisuudesta johtuvaa kerroksellisuutta. Ajatus tekstien moniäänisyydestä tulee Bahtinilta ja tekstien dialogisuudesta. Jokaisen tekstin ajatellaan kantavan mukanaan useita konteksteja. Tekstit keskustelevat toistensa kanssa: niihin vaikuttavat aiemmat tekstit, mutta ne itse myös vaikuttavat siihen, miten niitä tulkitaan ja miten aiempia tekstejä suhteessa niihin tulkitaan. Moniäänisyys syntyy siitä, että kaikki kielenkäyttö on vuorovaikutuksessa muiden kielenkäyttötilanteiden kanssa. Äänellä voidaan tarkoittaa puhujan omaa ääntä, jonka puhuja rakentaa valitsemalla erilaisia resursseja. Toisaalta esimerkiksi jonkin instituution edustaja saattaa puhua edustamansa instituution ”äänellä”, jolloin äänet sekoittuvat toisiinsa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 122–125.)

Diskurssikäytännöt ovat tekstien tuottamisen, jakamisen ja kuluttamisen prosesseja, jotka muokkautuvat sosiokulttuuristen käytäntöjen vaikutuksesta. Toisaalta prosesseihin vaikuttavat yhteisön jäsenten kielenkäyttö, johon yhteisön normit ja konventiot ovat sisäistyneet. Toisaalta samat normit ja konventiot vaikuttavat siihen, kuinka ja mitä yhteisön jäsenten kielenkäytöstä ammenetaan. Diskurssikäytännöt voi karkeasti jaotella ”konventionaalisiin” ja ”luoviin”. Konventionaaliset diskurssikäytännöt toteutuvat sellaisissa tilanteissa, joissa jokin sosiokulttuurinen käytäntö on suhteellisen vakaa ja jähmeä, ja genrejen ja diskurssien muodostamia diskurssityyppejä käytetään normatiivisesti toistaen. Sen sijaan sosiokulttuuristen käytäntöjen muutokset, yhteiskunnalliset tai kulttuuriset muutokset, näkyvät tekstien muodoissa ja merkityksissä ristiriitaisuuden ja moniaineisuusuden kautta. Luovassa diskurssikäytännössä erilaiset genret ja diskurssit sekoittuvat, ja ne voivat muotoilla

diskurssijärjestyksiä, esimerkiksi genrejä, uudelleen. Diskursiivisten käytäntöjen analyysi yhdistää ja toimii välittäjänä mikro- ja makrotason välittäjänä. (Fairclough 1997: 81–85; 1992: 80–81.)

2.2 Kriittinen diskurssianalyysi ja genre

Aineistossani on kolmeen eri genreen luettavia tekstejä: puheita, blogikirjoituksia ja puheenvuoroja. Yliopiston rehtorin puheen voi pitää vain yliopiston rehtori, blogikirjoituksen voi julkaista kuka tahansa, jolla on mahdollisuus käyttää tietokonetta ja verkkoa ja siten osallistua julkiseen keskusteluun. Lähetekeskustelu on käyty eduskunnan täysistunnossa. Valitsin aineistoksi erilaisia tekstilajeja, koska halusin tarkastella eri toimijoiden käyttämiä metaforia.

Jos diskurssi on sosiaalista toimintaa, jolla merkityksellistetään maailmaa, on *genre* ennemminkin sosiaalista toimintaa, joka muodostuu ensisijaisesti kielenkäyttötilanteen ja tavoitteen kannalta tietynlaiseksi. Tekstit, jotka saattaisivat käsitellä samaa aihetta mutta joilla on eri tavoitteet ja käyttökontekstit, ovat tavallisesti hioutuneet ajan kanssa tiettyyn rakenteeseen. Genrellä eli tekstilajilla tai lajityypillä on sosiaalisesti ja kulttuurisesti tunnistettavat piirteet ja rakenne, jotka palvelevat tekstin tavoitetta tietyssä kontekstissa (esim. juhlapuhe, satu, mielipidekirjoitus). Vaikka kielenkäyttö on tilannesidonnaista ja merkitykset tuotetaan aina uudelleen, genret ovat kuitenkin tunnistettavissa. Ne opitaan tunnistamaan ajan kanssa. Voidaan ajatella, että genre on kielellisen ja sosiaalisen toiminnan risteyskohta, joka jäsentää diskursiivisia toimintatapoja. Yhdessä genressä voidaan hyödyntää erilaisia diskursseja, mutta tiettyyn tavoitteeseen ja kontekstiin kelpaa usein vain vakiintunut tekstilaji tai hyvin rajallinen määrä vaihtoehtoisia. Genren valinta ja käyttö on tilannesidonnaisempaa kuin diskurssin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 79–82.)

Diskurssintutkimus on kiinnostunut genrestä, sillä myös genre mahdollistaa ja rajoittaa sitä, mitä ja miten maailmaa voidaan kuvata ja nimetä. Genrejen normit ovat sekä historiallis-sosiokulttuurisia että tilanteisesti kontekstuaalisia (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 83). Genre voidaan määritellä kommunikatiivisten tapahtumien luokaksi, jolla on yhteinen kommunikatiivinen tavoite (Swales 1990: 58.) Esimerkiksi jonkin suhteellisen uuden genren, kuten blogin, tärkeä kommunikatiivinen tavoite on myös kommunikaation mahdollistaminen:

oletettavasti avoimen keskustelun ja keskusteluyhteisön muodostaminen, joka toteutuu julkisessa kontekstissa blogille ominaisen rakenteen sisällä. Blogit toimivat vaihtoehtoisina uutislähteinä ja tiedon jakamisen väylinä. (Herring ym. 2004: 1, 5.)

Bhatian (2004: 22–26) mukaan genret eivät ole staattisia, vaikka niitä nimetään ja käsitteellistetään yksinkertaistaen. Todellisuudessa genret ovat usein hybridejä, sekoittuneita toisiinsa ja muuntautumiskykyisiä. Sosiaalisen tai ammatillisen yhteisön jäsenillä on kyky ja valtaa tunnistaa oman yhteisönsä genret sekä hyödyntää ja muokata niitä omiin tai yhteisön tavoitteisiin sopiviksi. Kyky tunnistaa jokin genre ja hallita sen käyttö on toisin sanoen resurssi, joka ei jakaudu tasaisesti (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 91).

2.3 Kriittinen diskurssianalyysi ja valtasuhteet

Diskurssijärjestyksestä CDA:n yhteydessä puhuttaessa tarkoitetaan eri diskurssien järjestymistä keskustelutilanteissa, instituutioissa tai yhteisöissä niin, että jokin tai jotkin diskurssit luonnollistuvat tai normalisoituvat yleisiksi tai pääasiallisiksi tavoiksi puhua jostakin aiheesta, kun taas toiset samanaikaisesti marginalisoituvat. Diskurssijärjestyksen voidaan ajatella olevan epävakaata ja kompleksinen järjestelmä, joka luo hegemonisen diskurssin. Toisin sanoen ideologiat luonnollistuvat tai automatisoituvat ja määräävät sen, miten ja mistä asioista voidaan keskustella. Nämä valta-asetelmat eivät kuitenkaan ole pysyviä vaan jatkuvasti muuttuvia ja alttiita järjestymään uudelleen. Valta-asemien muutokset, diskurssien valtaantuminen ja marginalisoituminen mahdollistavat tai estävät sen, kenen tai minkä intressiryhmien ääni pääsee kuuluviin. (Fairclough 1995: 12; 1992: 91–96.) Diskurssikäytäntöjen kautta käytävässä kamppailussa uusinnetaan ja muokataan olemassa olevia diskurssijärjestyksiä sekä niiden taustalla vaikuttavia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia valtasuhteita (Fairclough 1995: 77).

Sosiaaliset instituutiot sekä mahdollistavat niissä toimimisen että rajoittavat sitä. Ne tarjoavat toiminnalle viitekehyksen, jonka rajojen sisällä on pysyttävä. Kun ihminen sosiaalistuu jonkin yhteisön jäseneksi, hän tavallisesti myös omaksuu tietyt puhumisen tavat saavuttaakseen yhteisön täysivaltaisen jäsenyyden, sillä viitekehys pakottaa myös omaksumaan tietynlaiset näkemisen tavat. Sosiaaliset instituutiot kuitenkin mahdollistavat myös vaihtoehtoisten diskursiivisten ja ideologisten normien olemassaolon. Kamppailua diskurssijärjestyksestä

käydään näiden vaihtoehtojen ideologisilla rajapinnoilla. Tavallisesti yhdestä diskurssista muodostuu niin sanottu dominantti, joka voi näyttäytyä normina, läpinäkymättömänä ja ”luonnollisena” tapana puhua. (Fairclough 1995: 38–42.)

Tekstien sosiokulttuurisesta ulottuvuudesta tai niiden ideologioista puhuttaessa voidaan tarkoittaa niitä sisältöjä tai piirteitä, joita teksteihin tietoisesti tuotetaan tai joita niistä voidaan lukea. Tekstilähtöisen lähestymistavan mukaan ideologiat ja diskurssit eivät ole lopullisia kun ne tuotetaan tekstiin, sillä tekstit ovat vasta tulkintapotentiaalia ja avoimia diskurssien uudelleenjärjestymiselle. Yksittäinen teksti on tavallisesti heterogeeninen, useiden päällekkäisten ja vastakkaisten merkitysten kokoelma. Muutokset diskurssijärjestyksessä saavat alkunsa konventioiden kyseenalaistuttua: kielenkäyttäjät innovoivat uusia tapoja muokata olemassaolevia konventioita, jotka jättävät teksteihin jälkensä yhtä aikaan ilmenevinä erilaisten elementtien uusina yhdistelminä. Niitä voivat olla esimerkiksi muodollisen ja epämuodollisen tyylin yhdistäminen tai jonkin alan sanaston sekoittuminen yleissanastoon. Samalla uusia konteksteja syntyy, kun vanhoja sekoitetaan keskenään. Esimerkiksi kun markkinoinnin diskurssit ovat alkaneet viedä muilta diskursseilta, on se johtanut tilanteeseen jossa esimerkiksi sekä tiedottamisen että markkinoinnin piirteitä hyödynnetään samoissa teksteissä. Tällaiset seikat saattavat alkaa kumuloitua ja johtaa esimerkiksi uusien genrejen tai jopa kokonaisten diskurssijärjestyksen muutoksiin. Kun tarkastellaan diskursseja ja diskurssijärjestyksiä, on tarkasteltava samalla myös konkreettisesti niitä tekstien ominaisuuksia, kielen ja diskurssin tasoja ja ”paikkoja”, joissa diskurssien uudelleenjärjestyminen ja todellisuuden rakentaminen tapahtuu. Näitä tasoja voivat olla esimerkiksi tekstissä käytetyt kielikuvat, sananvalinnat (leksikaaliset merkitykset), implikoinnit, ennakko-oletukset, tyylilliset piirteet ja tekstin koherenttius ylipäänsä. (Fairclough 1992: 75, 96–99; 1995: 72–75, 77.)

2.4 Tietopohjainen talous ja Bolognan prosessi

Bob Jessopin (2008: 16–18) kulttuuris-poliittisen talousteorian mukaan tietopohjainen talous (*knowledge based economy*) on nykyisessä kapitalismissa hegemoninen kuviteltu talous. Tiivistetysti voidaan sanoa että tällaiset kuvitteelliset taloudet rakentuvat sekä materiaalisesti että diskursiivisesti. Talouteen tai talouksiin liittyvät tapahtumat ovat niin kompleksisia ja

järjestäytymättömiä, että ne eivät voi olla hallinnan tai laskennan kohteita, joten talouden käytännöt ovat aina osakokonaisuuksiin jaettuja, ja niitä ohjataan ja säädellään diskursiivisesti ja institutionaalisesti. Makro- ja mesotasoilla näiden kuviteltujen talouksien ja niiden valtajärjestysten ylläpitämiseen vaikuttavat esimerkiksi OECD eli Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö, Maailmanpankki, poliittiset puolueet, ammattiliitot ja yhteiskunnalliset liikkeet sekä media. (Jessop 2008: 16–18.)

Tietopohjaisen talouden hegemonia vaikuttaa myös yliopistouudistuksen taustalla (Fairclough & Wodak 2008: 110). Tietopohjaisessa taloudessa koulutusjärjestelmää on alettu konstruoida suoraan globaaliksi taloudelliseksi toimijaksi tai taloudelliseen kilpailukykyyn vaikuttavaksi tekijäksi, kun koulutus aiemmin on kuulunut talouden ulkopuolelle tai taloudellisesti epärelevantiksi toimijaksi (Jessop 2008: 29). Jessop (2008: 29–32) katsoo OECD:n vaikuttaneen merkittävästi näihin määrittelyihin. Kun koulutus, tuottavuus, työttömyys ja kaupankäynti linkittyvät yhä vahvemmin toisiinsa, ihmisten oletetaan olevan joustavia, mukautuvia ja panostavan elinikäiseen oppimiseen ja yksilöllisten taitojen hankkimiseen eli inhimillisen pääoman kasvattamiseen, jotta he voisivat kilpailla kansallisilla ja globaaleilla työmarkkinoilla. Näin vastuu työllistymisestä on heillä itsellään. Myös yliopistojen oletetaan tai odotetaan kaupallistavan tutkimuksiaan ja tutkijoiden ja opettajien tekevän enemmän yhteistyötä liike-elämän kanssa. (Jessop 2008: 29–32.)

Fairclough ja Wodak (2008: 109–114) katsovat diskurssianalyttisessä tutkimuksessaan Bolognan prosessin strategiseksi avaintekijäksi eurooppalaisen tietopohjaisen talouden luomisessa. Bolognan prosessi ja kansallisen tason yliopistouudistukset liittyvät läheisesti EU:n muihin strategisiin ulottuvuuksiin. Yksi tällainen on Lissabonin strategia 2000, jossa asetetaan tavoitteeksi tehdä EU:sta maailman kilpailukykyisin talousalue. Bolognaa voidaan pitää solmukohtana, jossa useat eri strategiat ja diskurssit leikkaavat erilaisten poliittisten linjausten ja päätösten kenttiä. Bolognan prosessin kautta Euroopan korkeakoulu-uudistus ja siihen liittyvä sääntely sekä EU:n tietopohjaiseen talouteen liittyvät strategiat on yhdistetty ja limitetty toisiinsa, ja korkeakoulu-uudistus oikeutetaan kilpailukykyyn lisäämisen termein. Magna Charta Universitatumissa vuodelta 1988 humboldtilainen sivistysyliopistodiskurssi ja yliopiston yhteiskunnallista palvelutehtävää rakentava diskurssi määrittävät yliopistokoulutuksen peruluonnetta sekä yliopistojen yhteiskunnan välistä suhdetta. Teksti on diskurssihybridi, jossa tasapainotellaan Humboldt-ideaalin ja kilpailumallin välisten ristiriitaisuuksien keskellä aivan kuin ne olisivat toisiaan vastaavia ristiriitaisuuden sijaan. Tilanteessa, jossa sekä politiikka että talouselämä repivät vaatimuksineen yliopistoväkeä moneen suuntaan, opetuksen ja tutkimuksen

vapaudesta tulee yhä rajatumpaa. Voidaankin kysyä, kuka määrittelee ne yhteiskunnan tarpeet ja vaatimukset (sekä kriteerit niiden määrittelyyn), joihin yliopiston tulisi vastata. (Fairclough & Wodak 2008: 109–114.)

Tällaisen diskurssin sijaan Bolognan julistus 1999 legitimoii eurooppalaisen tietotalouden luomisen. Kulttuuris-poliittiset ja taloudelliset perustelut yhdistetään, ja käsitteet ja vanhat arvot kontekstoidaan uudelleen kilpailukyvyyn diskurssiin. Julistuksessa hyödynnetään luettelorakennetta: laajat taloudelliset ja kulttuuris-poliittiset ulottuvuudet rinnastamalla sekä vastaavuuksia ja implikointeja muodostamalla esitetään, että EU:ssa on ryhdyttävä tiettyihin toimenpiteisiin, koska muut menestyvät taloudet ovat toimineet samoin. Ristiriitaisuuksia, jotka koskevat EU:ta taloudellisena ja toisaalta kulttuuris-poliittisena projektina, tasapainotetaan tekemällä kulttuurisista, arvolutautuneista ja taloudellisista elementeistä tekstissä samanarvoisia tai toisiaan vastaavia. (Fairclough & Wodak 2008: 115–120.) Bolognan julistuksella on toinenkin diskursiivinen ulottuvuus. Sillä on sääntelyä luovien piirteiden lisäksi sääntelyä toteuttava tehtävä. Bolognan prosessin kokonaisuudessaan voidaan katsoa olevan toteuttamassa sääntelyn diskurssia osana EU-hallintoa sekä kansallisia hallituksia ja niiden alaisia instituutioita. (Fairclough & Wodak 2008: 113, 120–121.)

Kokonaisuutena yliopistouudistuksen voi nähdä käytännön tasolla toteutununeeksi sosiaalisesti toiminnaksi, joka on saanut alkunsa makrotason (diskursiivisista) ilmiöistä. Kun tutkin omaa aineistoani, lähtöoletukseni oli, että tietopohjainen talous vaikuttaa myös hallinnon diskurssien rakentumisen taustalla, eli että se hallitsee lähetekeskustelua ja rehtorien puheita.

3 METAFORA MERKITYSTEN TUOTTAJANA

3.1 Lakoffin ja Johnsonin kognitiivinen metaforateoria

Kognitiivisen metaforateorian mukaan metaforalla tarkoitetaan asian kokemista ja ymmärtämistä toisen kautta: abstrakti tai vaikeasti ymmärrettävä asia hahmotetaan toiseen aihepiiriin kuuluvien käsitteiden avulla. Nykyisin kaksi metaforatutkimuksen keskeistä termiä ovat *metaforailmaus* ja *metaforinen käsitys*. Kielen tasolla käytetään metaforisia ilmauksia, jotka ilmentävät niitä laajempia metaforisia käsityksiä. (Lakoff & Johnson 1980: 3–9.)

Nykyistä metaforatutkimusta ja CDA:ta yhdistää näkemys merkitysjärjestelmien rinnakkaisuudesta. Kielelliset representaatiot sisältävät monia kielenkäyttäjän tekemiä tietoisia tai tiedostamattomia kategorisia semanttisia valintoja. Kuvakieli laajentaa ilmaisun mahdollisuuksia, ja metaforat voivat olla ideologisesti latautuneita. (Fairclough 1997: 97, 195.) Kieli on Fairclough'n (1995: 73) mukaan ideologian materiaallinen muoto ja siten yhteydessä diskurssien ulkopuoliseen maailmaan, sosiaaliin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Esimerkiksi koulutuksen metaforinen rakentaminen talouden ja markkinoiden käsittein ei rakenna vain koulutuksen diskurssia, mutta myös ajattelutapoja ja toimenpiteitä (Fairclough 1992: 195). Kuten luvun 2 alussa totesin, yhdistän työssäni CDA:n piirteitä metaforatutkimukseen, ja keskiöön nousee tällöin CDA:n kolmiulotteisen mallin ideationaalinen ulottuvuus.

Hyödynnän analyysissäni lakoffilaista jaottelua, jossa metaforat luetaan *rakenteellisiin, orientoiiviin* tai *ontologisiin* sen mukaan, miten ne kuvaavat kohdettaan ja mihin ne perustuvat. Rakenteelliset (struktuuriset) metaforat perustuvat ensisijaisesti kulttuuriseen ja kielelliseen kokemukseen. Niissä yhtä käsitekenttää jäsennetään toisen kokonaisen käsitekentän avulla. Metaforatyypeistä rakenteelliset mahdollistavat kaikkein monipuolisimmin lähde- ja kohdealueen käytön: määrittelyn, kvantifioinnin ja kuvaamisen. Orientoivien ja ontologisten metaforien perusta on sekä ihmisen kehollisessa ja fyysisessä että kulttuurisessa kokemusmaailmassa. Orientoivat metaforat perustuvat kokemukseen suunnista, ontologiset taas kokemukseen kehosta ja tiloista säiliöinä. Ihmiskehossa on sekä sisä- ja ulkopuoli että niitä erottava pinta. Samalla tavoin hahmotetaan esimerkiksi suljetut tilat, rakennukset, huoneet ja esineet. Vaikka havaitussa ympäristössä ei olisi tiloja toisistaan erottavia rajoja, ne pystytään muodostamaan säiliömetaforien avulla. Myös näkökenttä hahmottuu yhdeksi tilaksi, kentäksi,

jonka sisällä havaitsija itse myös on. (Lakoff & Johnson 1980: 7, 14, 25, 61; Leino 1983: 108–110.)

Metaforalle ominaista on sen osittaisuus. Samalla kun metafora korostaa kohdealueensa tiettyjä puolia, se piilottaa samalla toisia. Osittaisuuden avulla ilmiöille voidaan antaa eri merkityksiä. (Lakoff & Johnson 1980: 10–13.) Metaforiset käsitykset saattavat olla kieleen ja ajatteluun niin syvälle juurtuneita, ikään kuin luonnollistuneita, että niiden rajaamasta näkökulmasta poispääseminen on vaikeaa (Fairclough 1992: 195). Metaforatutkimuksen kautta voidaan tarttua niihin kielen kuvallisiin elementteihin, joilla rakennetaan tekstien todellisuutta ja arvoja, joita halutaan tuoda esiin tai sulkea pois. Metaforatutkimuksen yksi tehtävä on etsiä valtakurssien metaforisia järjestelmiä, tehdä ne läpinäkyviksi ja etsiä niille vaihtoehtoja. (Hellsten 1998: 69–70, 86.)

Metaforateoriat on tavallisesti jaettu korvaamis-, vertaamis- ja vuorovaikutusteorioihin sen mukaan, miten ne käsittävät metaforan merkityksen todellisuuden luomisessa. Korvaamisteorian mukaan metafora jää sanatason ilmiöksi, joka korvaa jonkin sanan tai ilmauksen kirjaimellisen merkityksen. Metafora toimii sanaston tyylillisenä, täydentävänä ilmauksena. Vertaamisteoria käsittää metaforan sellaiseksi lausetason ilmiöksi, jossa vertauksen kuin-sana on jätetty pois. Siten eksplisiittinen ilmaus, vertaus, on tiivistynyt tai elliptoitunut. Metafora toimii analogian eli rinnastuksen avulla. Myös vertaamisteorian mukaan metafora on poikkeuksellinen kielen ilmiö, tehokeino, ja korvattavissa kirjaimellisella vastineella. Vuorovaikutusteoria puolestaan määrittää metaforisuuden koko kielen ilmiöksi ja korostaa ajattelun metaforisuutta. I. A. Richardsin 1930-luvulla aloittaman tutkimuksen mukaan metafora on kahden kontekstin välistä kanssakäymistä, lähde- ja kohdealueen molemminpuolista vuorovaikutusta. Kohdealuetta ei voi aina kuitenkaan muuttaa lähdealueeksi. (Hellsten 1998: 66–68.) Metaforateoriat voidaan luokitella myös semanttiseen, pragmaattiseen ja konstruktivistiseen teoriaan. Esimerkiksi vuorovaikutusteoriaa voidaan pitää ainakin osittain semanttisena, sillä se on kiinnostunut metaforan ja metaforisoidun kohteen vuorovaikutuksesta. Teoria on kuitenkin myös pragmaattinen, koska metaforaa voidaan tarkastella erilaisten käytötapojen ja käyttökotekstien tasolla. (Hellsten 1998: 67.)

Konstruktivististen teorioiden joukkoon sijoitetaan Lakoffin ja Johnsonin 1980 luoma kognitiivinen tai konseptuaalinen metaforateoria. Se jatkaa vuorovaikutusteoriaa, koska se korostaa metaforaa osana arkiajattelua ja painottaa metaforan merkityksiä luovaa tehtävää. (Hellsten 1998: 67–68.) Metaforat eivät ole vain sanatason ilmiö, vaan tärkeä käsitteellistämisen väline ja perustava osa ihmisen koko käsitysjärjestelmää ja jokapäiväistä ajattelua. (Lakoff &

Johnson 1980: 5–6.) Metaforinen ajattelu perustuu ihmisen keholliseen ja kulttuuriseen kokemukseen. Esimerkiksi spatiaaliset, kuten suuntiin ylhäällä – alhaalla ja edessä – takana, perustuvat metaforat pohjautuvat tasapainon ja painovoiman kokemukseen (Lakoff & Johnson 1980: 14–19).

Pentti Leino (1983: 108–115) toteaa, että Lakoff ja Johnson (1980) eivät pyrkineet *Metaphors we live by* -teoksessa metaforien lingvistiseen kuvaukseen, ja pitää teosta ennemminkin filosofisena esseenä, jossa tutkijat ovat keskittyneet tarkastelemaan, miten abstrakteja käsitteitä hahmotetaan konkreettisten kautta. Leino (1983: 108–115) korostaa Lakoffin ja Johnsonin (1980) näkemyksiä siitä, että metaforat ovat mahdollisia kielellisissä ilmauksissa siksi, että ne ovat ihmisen käsitejärjestelmään kuuluva ilmiö, ja että kulttuuriset arvot ovat yhdenmukaisia sen kanssa, millainen kulttuurin peruskäsitteiden metaforinen rakenne on. Tästä syystä esimerkiksi ylhäällä–alhaalla-ulottuvuus heijastuu suoraan suuntametaforiin (enemmän on ylhäällä). Kielenkäyttö ja kulttuuriset arvot eivät esiinny toisistaan irrallaan. Tältä pohjalta Lakoff ja Johnson (1980) rakentavat Leinon mukaan (1983: 108–115) ”eksperientalistista totuusteoriaa”: totuus on käsitejärjestelmän funktio, toisin sanoen totuus riippuu tulkinnasta, ja metafora on tulkinnan perusväline. Kun selvitetään, miten metafora toimii, millä tavoin se voi olla tosi, voidaan selvittää se tapa jolla totuus riippuu tulkinnasta (Leino 1983: 112). Sitoudun omassa tutkimuksessani toisaalta siihen ajatukseen, että metaforat ovat sekä keholliselta että kulttuuriselta pohjalta muodostuvia, mutta samalla lähden siitä, että ne ovat myös tietoisten valintojen tuloksia ja "totuuksia" omassa kontekstissaan, merkitysten tuottajina.

Tutkimuksen kannalta keskeisimmät metaforan piirteet ovat seuraavat: Kielenkäytön välineenä se on niin tavallinen, että sitä käytetään automaattisesti ja huomaamatta, ei vain esimerkiksi runoudessa. Metafora ei silti ole vain kielenkäytön väline, vaan ajattelu on läpikotaisin metaforista, ja siksi metafora on siis myös kaikkien käytettävissä ja osa arkiajattelua. Ilmiönä metafora on korvaamaton: sen ilmaisemaa ajatusta ei voi ilmaista suoraan millään muulla tavoin. (Lakoff & Turner 1989: xi–xii.)

Lakoffilaisen meraforakäsityksen mukaan kaikki on potentiaalisesti metaforista. Metaforisuuden rajat ovat häilyviä ja riippuvat kontekstista, mikä tekee sekä teoriasta että metaforien tulkinnasta ristiriitaista. (Hellsten 1998: 68.) Kognitiivista metaforateoriaa on kritisoitu mm. siksi, että se painottaa liikaa kehollista kokemusta eikä selitä, millaisten kriteerien tai sääntöjen mukaan metaforailmaus voidaan yhdistää tai palauttaa johonkin kollektiiviseen alkumetaforaan tai käsitekenttään. Teoria ei myöskään anna sääntöjä siihen, mitä

osia metaforan lähteenä olevasta käsitteestä voidaan tai ei voida siirtää kohteena olevaan käsitteeseen. Myös teorian selitystä metaforan osittaisuudesta voidaan pitää porsaanreikä: osittaisuuden avulla voidaan selittää mikä tahansa epätoivottu seuraus teoriassa. (Nikanne 1992: 68, 72–75, 77.)

Viime vuosina esimerkiksi Mark Turner ja Gilles Fauconnier (2008) ovat kritisoineet lakoffilaista teoriaa sen yksinkertaisuudesta ja käsitelleet metaforaa sulaumien (*blends*, *blending*) kautta. Niillä tarkoitetaan metaforien ja metonymioiden yhteensulautumia, joissa uusi muodostunut käsite toimii toisin kuin osat, joista se muodostuu, enemmän kuin osiensa summana. (Fauconnier & Turner 2008.) Käsittelen aineistoani tämän tutkielman koon ja teoriataustan rajaamisen vuoksi kuitenkin pelkästään lakoffilaisen teorian avulla.

3.2 Käsitteenmuodostus metaforateoriassa

Käytän työssäni lakoffilaisen metaforateorian mukaista jaottelua kielellisen tason ilmauksiin ja niiden taustalla olevaan käsitteelliseen tasoon (merkitään: KÄSITTEELLINEN TASO), jonka alle kielelliset ilmaukset kuuluvat. Voidaan esimerkiksi puhua elämänpolusta, jonka taustalla on metaforinen peruskäsite ELÄMÄ ON MATKA. Käsitteet ovat kulttuurisidonnaisia ja kielessä pitkälti konventionaalistuneita. Tämän vuoksi myös monet idiomaattiset ilmaukset ja fraasit riippuvat siitä metaforisesta käsitteestä, jonka niiden pohjalla on. (Lakoff & Turner 1989: 50–51.)

Yksi perusluonteisista, länsimaisista metaforista on käsitys ajasta rahana: *tuhlata aikaa* on metaforailmaus, joka perustuu metaforiseen käsitykseen AIKA ON RAHAA. Metaforiset ilmaukset muodostuvat kahden eri aihepiiriin liittyvän käsitekentän sekoittumisesta. Ilmaus rakentuu nk. lähde- ja kohdealueesta, jossa lähdealueena on raha, kohdealueena aika. Raha on länsimaisessa kulttuurissa sekä hyödyke että rajallinen resurssi, ja aika on rahaa myös konkreettisesti: esimerkiksi puheluiden hinnat ja lainankorot määräytyvät käytetyn ajan mukaan. Tällä tavoin metafora kiinnittää huomion vain kohteen joihinkin puoliin. Samoja käsitteitä voidaan kuitenkin kuvata eri lähdealueiden ja näkökulmien kautta, eivätkä ne välttämättä ole silti keskenään ristiriitaisia. Tämän lähtökohdan kautta korostuu entisestään kontekstin merkitys metaforien tulkinnassa sekä "totuuden" relatiivinen luonne. (Leino 1983: 108–109, 114.)

Ajan metaforat ovat systemaattisella tavalla metaforisesti rakentuneita ja kulttuurisesti käsitteellisiksi kokonaisuuksiksi tiivistyneitä (Lakoff & Johnson 1980: 10–13, 52). Suuri osa

metaforista on konventionaalistuneita, niin usein käytettyjä, että niiden käyttö kielessä on muuttunut automaattiseksi. Tällaisissa tapauksissa voidaan puhua metaforisista sanonnoista tai niin sanotuista kuolleista metaforista. *Pöydän jalan* metaforisuus on kadonnut, koska se ei enää herätä mielikuvaa kehosta, johon jalka kuuluu, eikä sille ole olemassa juuri muitakaan nimityksiä. Media vaikuttaa vakiintumiseen, koska uudet metaforat leviävät nopeasti viestimien välityksellä. (Hellsten 1998: 73–74.)

Metaforisen käsitejärjestelmän ydin on teorian mukaan skeema (tai mielikuvaskema), "ideaalistettu kognitiivinen malli", jossa jokainen käsite muodostuu useasta toisiinsa liittyvästä skeemasta. Esimerkiksi käsitteen MATKA skeemoja olisivat liike, määränpää, lähtöpaikka, kulkuväylä, kulkuneuvo jne. (Nikanne 1992: 61–63.) Onikki (1994: 70–79) on tarkastellut mm. Mark Johnsonin käsitystä skeemasta väylänä, joka johtaa ihmisen ruumiillisesta kokemuksesta abstraktien merkitysrakenteiden muodostamiseen. Nikanteen (1992: 61–63) mukaan metaforan onnistumisen ehtona on se, että metaforan kohteen skeemasta löytyy tarpeeksi monta luontevaa kuvauksen mahdollistavaa analogiaa. Niitä tutkimalla voidaan selvittää, mihin metafora lopulta pohjautuu.

Leinon (1983: 111, 114) mukaan käsitteet muodostetaan kognitiivisessa metaforateoriassa holistisesti kokonaisten kokemusalueiden kautta, joten esimerkiksi alakäsite ajan tuhlaamisesta on mahdollinen vain, koska yläkäsitteet aika ja raha ovat hahmottuneet metaforisesti. Lakoff ja Johnson (1980) tarkastelevat enimmäkseen vakiintuneita metaforia, ja luovalle kielenkäytölle ominaiset kielikuvat he kokoavat vain jakamalla metaforan "käytössä olevaan" ja "käyttämättömään" osaan. Jos uusi metafora nostaa esiin uuden näkökulman ja implikoi sellaisia asioita, jotka sen kohteessa ovat ihmisten kokemusmaailmassa tärkeitä, se voi olla niin voimakas, että se laajenee yleiseksi tavaksi ilmaista ja rakentaa tietynlaista todellisuutta sekä toimintaa. (Leino 1983: 111, 114.)

Journalismin metaforia tutkineen Hellstenin (1998: 86) mukaan uusien metaforien käyttö mediassa näyttää ja kiteyttää koko teorian ja metaforan monitulkintaisuuden ongelman. Uutta metaforaa selitettäessä sen käyttäjän on erityisen helppo vedota tarvittaessa siihen, että oikeastaan tarkoitettiin jotain aivan muuta. Sama pätee metaforaan tutkimuskohteena: kaikkia mahdollisia merkityksiä ei voida koskaan kuvailla. Metaforatutkimuksen kautta päästään kuitenkin käsiksi vallitsevien normeihin ja arvoihin. (Hellsten 1998: 86.)

4 TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄ

Tutkimusaineistoni koostuu yliopistouudistusta käsittelevistä teksteistä, jotka olen kerännyt Internetistä. Ensimmäinen osa muodostuu opiskelija-aktiivien teksteistä. Toinen osa koostuu yliopistojen rehtorien puheista ja kolmas eduskunnan täysistunnossa käytetyistä puheenvuoroista:

1) Opiskelijatoiminnan tekstit: Aineistoni ensimmäinen osa on kaksi tekstiä yliopisto-opiskelija-aktiivien verkkojulkaisuista. Nimitän näitä opiskelijatoiminnan teksteiksi. Huhtikuulta 2009 on Yhteinen yliopisto -blogin *Manifesti yhteiselle yliopistolle. Yliopistouudistus ja kamppailu korkeakoulutuksesta*, joka tiivistää uudistuksen ongelmat ja uhkakuvat opiskelijoiden näkökulmasta ja esittää lähtökohtia omaehtoisen opetus- ja tutkimustoiminnan järjestämiseksi. Saman vuoden marraskuulta on Revalvaatio-verkkolehden teksti *Yliopistouudistus ja naistutkimus*, jossa tarkastellaan ja arvioidaan kevään opiskelijatoimintaa taaksepäin ja pohditaan naistutkimuksen oppiaineen tilaa sekä sitä kuinka oppiaine linkittyy yliopistouudistukseen. Verkkolehti Revalvaatio on lehden omien sivujen mukaan syksyllä 2009 perustettu ideologiakriittinen verkkojulkaisu. Se on ”avoin verkosto, joka toimii avoimelta, ei-kaupalliselta ja itseorganisoituneelta pohjalta.” Jutut käsittelevät enimmäkseen erilaisia poliittisia ja tieteellisiä aiheita. Ensin mainitun tekstin pituus on yksi kaksipuolinen A4-liuska, saneiden lukumäärä 724. Jälkimmäisen pituus on kuusi kaksipuoleista A4-liuskaa, saneiden määrä 4206.

2) Puheet: Aineiston toinen osa ovat yliopistojen rehtorien puheet, joita on neljä: Aino Sallisen puheet Jyväskylän yliopiston lukuvuosien 2007–2008, 2008–2009 ja 2009–2010 avajaisista sekä Kaija Hollin puhe Tampereen yliopiston lukuvuoden 2009–2010 avajaisista. Valitsin nämä tutkimusaineistokseni, sillä ne olivat saatavilla yliopistojen verkkosivuilla lyhentämättöminä.

Lisäksi olin kiinnostunut Jyväskylän yliopiston rehtorin puheista, koska olen opiskellut Jyväskylässä. Tampereen yliopisto taas muodosti Tampereen teknillisen yliopiston ja Jyväskylän yliopiston kanssa allianssin, yhteistyöprosessin, jonka tarkoitus oli JY:n vuosikertomuksen 2008 mukaan ”vahvistaa siihen itsenäisinä kuuluvien yliopistojen koulutuksellisuutta ja tieteellistä laatua sekä kilpailu- ja uudistumiskykyä.” (JY:n vuosikertomus 2008.) Puheet ovat tulostettuna

yhteensä yhdeksän kaksipuoleista A4-liuskaa, sanemäärä on yhteensä 5858.

3) Lähetekeskustelu: Uutta yliopistolakia ja siihen liittyviä lakeja käsiteltiin eduskunnan täysistunnossa 26.2.2009 (esimerkeissä PTK 15/2009). Täysistunnossa käytiin läpi lähetekeskustelu hallituksen esityksestä uudeksi yliopistolaiksi. Hallituspuolueet tuolloin olivat Keskusta, Kokoomus, Vihreät ja RKP, oppositiopuolueet SDP, Vasemmistoliitto, Perussuomalaiset sekä Kristillisdemokraatit. Pääministerinä toimi Matti Vanhanen, joka ei ollut lähetekeskustelussa paikalla. Keskustelu koostuu opetusministeri Henna Virkkusen esittelypuheenvuorosta ja sen jälkeen käytetyistä puheenvuoroista. Lähetekeskustelu on haettu suoraan eduskunnan vanhoilta verkkosivuilta. Tämä osa aineistoa on 28 tulostettua kaksipuoleista A4-liuskaa, sanemäärä 27 485.

Olen kerännyt ja valinnut aineiston etsimällä verkosta tekstejä, joissa yliopistouudistuksesta puhutaan, esimerkiksi hakusanoilla *yliopistolaki* tai *yliopistouudistus*. Halusin valita erilaisia tekstejä, joissa kuuluisi eri toimijoiden ääniä. Valintaa piti tehdä myös sen mukaan, että teksteissä olisi metaforia tutkimusaineistoksi. Aineistot on tulostettu suoraan blogeista, yliopistojen sivustoilta tiedotteiden arkistoista ja eduskunnan sivuilta. Käsittelyn ja luettavuuden helpottamiseksi olen kopioinut tekstit ensin Word- tai pdf-tiedoistoiksi ja tulostanut vasta sen jälkeen. Olen tulostanut tekstit alun perin vuonna 2009. Tekstiaineiston kokonaismäärä on 44 tulostettua kaksipuoleista A4-liuskaa, sanemäärä 38 273.

Käytän tutkimusmenetelmänäni lakoffilaista metaforateoriaa, ja laajempaan viitekehyksenä toimii kriittinen diskurssianalyysi. Tutkimuksen keskiöön nousee CDA:n ideationaalinen taso ja metafora kielellisenä representaationa. Analyysi lähtee liikkeelle kuitenkin siitä, että tutkin, millaisia metaforan lähdealueita aineistosta nousee. CDA on monitasoinen, monitieteinen ja löyhä viitekehys, joka mahdollistaa tutkimusasetelman rajaamisen näin (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 163–164). Yhdistävänä tekijänä on sosiaalisen konstruktivismiin näkemys kielestä sosiaalisena ja kontekstisidonnaisena toimintana ja merkitysten tuottajana (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 12–13). Tutkimusanalyysini selvittää ja selittää, kuinka kielenkäytön mikrotaso, metafora tekstissä eli valitsemassani empiirisessä aineistossa, on yhteydessä sosiaalisten käytäntöjen makrotasoon. Lähtökohtana on ajatus, että kielenkäytön tasot eivät ole toisistaan erillisiä vaan ne muodostavat jatkumon (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 7).

Tutkimus on kvalitatiivinen, ja valikoimani aineisto edustaa yhtä palasta yhteiskunnallisesta todellisuudesta. Aineiston analyysin ei ole tarkoitus olla tyhjentävä, ja tämä johtuu kahdesta seikasta. Kvalitatiivisen tutkimuksen perinteen mukaan ei lähtökohtaisesti

pyritä ilmiön tyhjentävään tai lopulliseen selitykseen. Aineisto on rajallinen ja vain yksi osa monimutkaisempia diskursiivisia prosesseja. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 157–158.) Toisaalta analyysini rajoittuu koskemaan vain metaforia, joten kokonaisvaltainen diskurssianalyysi ei siitäkään syystä tule kyseeseen.

Diskurssintutkimuksen tutkimusote on hermeneuttinen. Hermeneutiikasta peräisin oleva käsite *hermeneuttinen kehä* tarkoittaa kehämäistä ymmärtämisen ja tiedonmuodostamisen prosessia. Tietoa lähemmäs päästään prosessin eri vaiheiden kautta tulkitsemalla kokonaisuuksia ja niiden osia. Uusi "ymmärrys" yksittäisistä tapauksista muokkaa kokonaisuutta koskevaa esiymmärrystä. Esiymmärrys kokonaisuudesta taas pohjaa uusien yksittäisten asioiden ymmärtämistä, ja tutkimus etenee hermeneuttisella kehällä liikkuen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 143–144.)

Tämä hermeneuttinen prosessi on työssäni toteutunut käytännössä niin, että esimerkiksi tutkimuksen kannalta epäolennaiset käsitteet ovat vähitellen rajautuneet pois. Olen käsitellyt aineistoa niin, että olen koonnut ja ryhmitellyt aineistossa olevia metaforia, ja palannut tähän vaiheeseen useaan kertaan. Tämän jälkeen olen analysoinut ja ryhmitellyt niitä Lakoffin teorian avulla eri käsittemetaforien ja teemojen alle. Niiden avulla ja aiempaan tutkimukseen perehtymällä olen pyrkinyt jäsentämään diskursseja, joita metaforisuuden kautta teksteistä nousee esiin. Olen pyrkinyt nostamaan esiin sellaisia metaforia, jotka ovat olleet tutkimuskysymyksen kannalta olennaisimpia, enkä ole esimerkiksi laskenut eri metaforatyyppeiden lukumääriä. Jätin analyysin ulkopuolelle Sallisen puheiden englannin- ja ruotsinkieliset osiot sekä lähete keskustelusta ruotsinkieliset puheenvuorot.

Luvussa 5 on esimerkkejä aineistostani. Olen merkinnyt aineistot esimerkkeihin niin, että opiskelijatoiminnan tekstit olen nimennyt lyhyesti Revalvaatioksi ja Manifestiksi. Rehtorien puheet olen merkinnyt puhujan sukunimellä ja vuosiluvulla. Lähete keskusteluista poimittuihin esimerkkeihin olen merkinnyt lyhenteen PTK, sen jälkeen käytetyn puheenvuoron järjestysnumeron ja puhujan sukunimen ja puolueen, esim. (PTK 1 opm Virkkunen/kok).

5 METAFORIEN KAUTTA RAKENTUVA YLIOPISTO

5.1 Yliopisto metonymiana ja personifikaationa

Aineistoa tarkasteltaessa oli kiinnitettävä huomio *yliopiston* käsitteeseen. Lähetekeskustelussa ja puheissa yliopistoon viitataan järjestäen metonymisesti, toisaalta metonymian kautta muodostetun personifikaation välityksellä, joten käsittelen niitä rinnakkain samassa alaluvussa.

Lakoff ja Johnson (1980: 35–40) erottavat metaforasta omaksi alalajikseen metonymian. Metonymioiksi kutsutaan tapauksia, joissa jotakin käsitettä, ihmistä, esinettä, asiaa kuvataan jollakin toisella, siihen läheisesti liittyvällä asialla. Metonymia toimii osittain samoin kuin metafora, mutta metonymian avulla voidaan kiinnittää huomio kohteen tiettyihin piirteisiin tarkemmin. Metaforassa periaatteessa ilmaistaan yksi asia toisen käsittein, kun taas metonymiassa asia ilmaistaan saman alan käsittein. Esimerkiksi voidaan sanoa, että työryhmään tarvitaan uutta verta, kun tarkoitetaan uusia työntekijöitä ja mahdollisesti työhön liittyviä uusia näkemyksiä. Metonymian tehtävä on ensisijaisesti referentiaalinen eli viittaava, mutta se kantaa myös merkityksiä. (Lakoff & Johnson 1980: 35–40.)

Seuraavissa lähetekeskustelusta poimituissa esimerkeissä on kyse metonymioista, joissa INSTITUUTIO ON SIITÄ VASTUUSSA OLEVAT IHMISET (Lakoff & Johnson 1980: 38–39):

(1)

[- -] tämä lakiuudistus nimenomaan mahdollistaa sen, että **yliopisto itse tekee strategiset valintansa** tutkimuksen painopisteistä ja **pystyy muutenkin toimimaan kuten kansainväliset yliopistot**. (PTK 57 Virolainen/kok)

Esimerkissä 1 *yliopisto itse tekee strategiset valintansa* ja *pystyy muutenkin toimimaan kuten kansainväliset yliopistot*. Strategiset valinnat tutkimuksen painopisteistä tekevät kuitenkin hallinnollis-taloudellisesta laitoksesta vastuussa olevat ihmiset, rehtorit ja hallitukset, ei esimerkiksi koko yliopistoyhteisö opiskelijoineen. Yliopisto-metonymia tässä edustaa yliopistojen ylintä johtoa, rehtoreita ja hallituksia, jotka ovat vastuussa yliopistoyhteisöjä koskevista päätöksistä.

Esimerkissä 2 esitetään, että *yliopistot ovat vuosien ajan toivoneet autonomiansa lisäämistä*. Kyseessä on sama metonymia, jolla luodaan vaikutelma, että yliopistoyhteisöt olisivat toivoneet autonomian lisäämistä. Kyseessä on kuitenkin mitä ilmeisimmin rehtorien neuvoston toivomus (Tomperi 2009: 146). Esimerkissä 3 puhutaan jälleen taloudellis-hallinnollisesta laitoksesta, kun *yliopisto itse päättää* rahan käyttämisestä.

(2)

Yliopistot ovat todellakin vuosien ajan **toivoneet autonomiansa lisäämistä** ja yliopistolain uudistamista. (PTK 101 Toivakka/kok)

(3)

Uudistuksen myötä yliopistoille avautuu mahdollisuus kerätä myös ulkoista rahoitusta omaan pääomaansa, mikä on uusi keino tukea yliopistoja. Pääoma tuottaa yliopistoille uutta rahaa, jota voidaan käyttää opetuksen ja tutkimuksen vahvistamiseen **yliopiston itsensä päättämällä tavalla**. (PTK 1 opm Virkkunen/kok)

Yliopisto-metonymia on hämärä ja sillä tavoin abstrakti, että se häivyttää näkyvistä todelliset toimijat: ikään kuin yhdestä yhtenäisestä toimijasta puhuminen peittää näkyvistä sen, että yliopistouudistuksen myötä valta keskitetään entistä enemmän rehtoreille ja hallituksille.

Metonymia voi myös esiintyä osatekijänä metaforassa toimimalla metaforan lähde- tai kohdealueena (Lakoff & Turner 1989: 104.) Onikin (1992: 39–40) mukaan metonymia voi siis "kirvoittaa lähde- tai kohdealueen nimeämällä sen jonkin osatekijän." Metonymian ja personifikaation rajaa on vaikea osoittaa tarkasti, mutta rajaan seuraavissa esimerkeissä eron niin, että yliopisto-metonymia toimii kohdealueena personifikaatiossa. Personifikaatiot ovat ontologisen metaforan laajennuksia, ja lähdealueena on inhimillinen toiminta. Toisin kuin metonymiassa, personifikaation taustalla ei ole todellista ihmistä tai ihmisryhmää, johon personifikaatio viittaa. Sen sijaan siinä hahmotetaan ihmiselle tyypillisen ominaisuuden tai toiminnan kautta jokin eloton tai abstrakti asia, ja näissä esimerkeissä sen voidaan katsoa olevan "eloton" instituutio. (Lakoff & Johnson 1980: 33–34.)

(4)

[–] lisäksi luvataan **yliopistoille**, että **heillä on mahdollisuus hankkia rahaa**. (PTK 49 Hemming/kok)

Esimerkissä 4 yliopistoihin viitataan persoonapronominilla *he*. Tämä luo kuvan henkilöistä, joilla *on mahdollisuus hankkia rahaa*. Esimerkissä 5 todetaan, että yliopistoilla *pitää olla*

rohkeutta olla itsenäisiä. Rohkeus on inhimillinen piirre, ja personifikaatiota tukee ilmaus *oma*, jolla voidaan tarkoittaa jollekin kuuluvaa tai jonkun omistamaa asiaa tai esimerkiksi tähdentää jonkun itsenäistä asemaa tai toimintaa (KS s.v. *oma*). Esimerkki 6 rakentaa samaa personifikaatiota: *kun voi itse päättää, kenen kanssa yhteistyötä tekee* viittaa jälleen yliopistoon, ja tässä tapauksessa myös muut toimijat, joiden kanssa yhteistyötä tehdään, on inhimillistetty pronomiinilla *kuka* (*kenen*).

(5)

Itsenäisyys tuo valtaa, valta tuo vastuuta. **Yliopistoilla pitää olla rohkeutta olla itsenäisiä ja tehdä itse omia päätöksiä.** (PTK 76 Vahasalo/kok)

(6)

Vapautta on, kun voi itse päättää, kenen kanssa yhteistyötä tekee ja kenen kanssa ei tee, ja toisaalta, keneltä rahaa otetaan vastaan ja keneltä sitä ei oteta. Yliopistot tarvitsevat kuitenkin vapauden lisäksi myös turvatuksen talouden, ja tämän osalta on syytä alleviivata sitä, että valtion päävastuu yliopistojen rahoituksesta säilyy. (PTK 102 Mäkelä/kok)

Lakoffin (2006: 60; 149–153) mukaan yrityksistä on alettu puhua kuin ihmisistä: uusliberalistinen diskurssi tai ”markkinatalouden myytti” (*economic liberty myth*) sisältää tärkeän metaforan YRITYS ON IHMINEN, joka osoittaa yrityksille monia samanlaisia oikeuksia ja vastuita kuin yksittäisille ihmisille. Markkinatalousajattelun tavoitteisiin kuuluu paitsi valinnanvapaus, myös kilpailu ja mahdollisimman vähäinen valtiollinen sääntely ja puuttuminen markkinoiden toimintaan.

Lähetekeskustelun uudistusta puoltavissa puheenvuoroissa nousee tällä tavoin esiin uusliberalistinen ihmiskäsitys, jonka symboliksi muodostuu yrittäjä: itsenäinen, oman yrityksensä perustava yksilö, joka mahdollisesti saattaa menestyä, mikäli yksilö toimii rationaalisesti ja vastuullisesti. Vapaus muodostuu siitä, että menestyksen mahdollisuudet ovat olemassa. (Lakoff 2006: 153; Jessop 2008: 29–32.) Esimerkeissä 4–6 rakentuu metafora YLIOPISTO ON IHMINEN (ks. Arcimaviciene 2015: 5). Tällainen metafora vaikuttaa kuulijaan emotionaalisin keinoin: esimerkiksi rohkeus, itsenäisyys ja päätöstentekokyky ovat myönteisiä ominaisuuksia, jotka metaforan kautta siirretään instituution ominaispiirteiksi (Arcimaviciene 2015: 5).

(7)

Yliopistot irrotetaan valtion budjettitaloudesta. Niistä muodostetaan **itsenäisiä oikeushenkilöitä**. (Sallinen 2008)

(8)

Syvään juurtuneen virkamieskulttuurin sijasta on opittava toimimaan aloitteellisesti, joustavasti ja yritteliäästi. **Valtion selän taakse ei voi enää piiloutua** eikä määräyksiä odottaa vain ulkopuolelta. Vastuu omista valinnoista ja päätöksistä kasvaa keinojen ollessa **omissa käsissä**, minkä takia arvioinnin ja laatutyön merkitys kasvaa mielestäni entisestään. (Sallinen 2008)

Sallisen (esimerkki 7) käyttämällä oikeusalan termillä (myös yliopistolaissa, § 2) tarkoitetaan yhteisöä, jolla voi olla oikeussäännöksen mukaisia oikeusjärjestyksen tunnustamia oikeuksia ja velvollisuuksia (KS s.v. *oikeushenkilö*). Tulkinta vallan ja vastuun jakautumisesta yliopistoissa avautuu kahteen suuntaan samassa puheessa olevassa metonymiassa *omat kädet* (esimerkki 8). Tämä metonymia on synekdokee, jossa osa edustaa kokonaisuutta. Kohteesta, johon viitataan, nostetaan esiin vain jokin piirre edustamaan koko kohdetta, tässä tapauksessa vastuulliset kädet (Lakoff & Johnson 1980: 35–37). Uudenlaisesta työkuulttuurista, arvioinnista ja laatutyöstä puhuminen antaisi ymmärtää, että Sallinen viittaisi yliopiston koko henkilökuntaan. Synekdokee kuitenkin antaa mahdollisuuden viedä tulkintaa siihen suuntaan, että Sallinen osoittaa vallan kasautuvan lähinnä rehtoreille. Saman esimerkin personifikaatiossa sekä yliopisto että valtio ovat saaneet inhimillisiä piirteitä. Implisiittisesti myös yliopisto on elollistettu, koska se ei voi enää piiloutua.

(9)

Yliopistoja kuultiin, mutta yliopistoväen ääntä ei kuunneltu. (PTK 110 Virtanen/ps)

Esimerkin 9 metonymia erottaa yliopistohallinnon ja työntekijöiden äänet toisistaan: *yliopistoja* eli taloudellis-hallinnollista laitosta kuultiin, mutta yhteisön jäseniä ei.

Lähetekeskustelussa opposition puheenvuoroissa esiintyy sama metonymia (esimerkit 10 ja 11). Keskustelussa palataan toistuvasti samaan kysymykseen yliopistojen hallitusten ulkopuolisten jäsenten lukumäärästä. Esimerkin 10 kautta kyseenalaistetaan autonomisuuden lisääminen, ja siinä esitetään, että itseasiassa autonomia kaventuu, kun yliopiston ei anneta päättää itse. Yliopisto nähdään yhteisönä, jonka pitäisi saada päättää omasta hallinnostaan. Jos

autonomialla tarkoitetaan *taloudellista toimivaltaa* ja yliopistolla *yliopiston keskushallintoa*, voidaan todeta, että ”yliopiston johdon autonomia, erillisuus ja itsenäisyys lisääntyvät suhteessa yliopiston henkilöstöön ja opiskelijoihin” (Tomperi 2009: 191). Esimerkissä 11 todetaan, että toisaalta autonomiaa lisäämällä valtion taloudellinen vastuu yliopistoista vähenee, ja ne joutuvat mm. kilpailemaan rahan keräämisestä keskenään (Tomperi 2009: 191).

(10)

Jos yliopisto on **sivistysyliopisto**, niin **miksi se ei osaisi päättää itse**, kuinka ison osan hallituksen jäsenistä se haluaa valita ulkopuolisista? Nyt annetaan mahdollisuus valita vain puolet ja menettää enemmistö. (PTK 77 Virtanen/vas)

(11)

Hallitus [- -] yrittää nyt sysätä **vastuuta** rahan keräämisestä yhä enemmän **yliopistoille itselleen**. (PTK 92 Kiljunen/sd)

(12)

Porvarihallitus on kuitenkin tuonut monenlaisia markkinamekanismein toimivia **sivistysyliopistolle vieraita ajatuksia** yliopistolain valmisteluun. (PTK 92 Kiljunen/sd)

Esimerkin 12 *vieraat ajatukset* johtaa tulkitsemaan sivistysyliopiston personifikaatioksi. Sivistysyliopistolla taas viitataan humboldtilaisen sivistysyliopistoon tai ainakin sen ihanteeseen. Sivistysyliopiston ihanteen tai Humboldt-myytin mukaan yliopistojen tulisi olla korkeinta opetusta antavia laitoksia, joissa mm. vallitsee tutkimuksen ja opetuksen vapaus ja joissa opetus ja tutkimus yhdistyvät. (Ash 2008: 42–43.) Lähetekeskustelussa opposition puheenvuoroissa (esimerkit 10 ja 12) yliopisto nimetään sivistysyliopistoksi ja pyritään korostetusti erottamaan vanha humboldtilaisen sivistysyliopiston ihanne uudesta markkinamekanismein toimivasta yliopistosta.

5.2 Tieto tuotteena, koulutus kaupankäyntinä ja kilpailuna

Aineistossani tuottamisen ja kaupankäynnin ja kilpailun metaforat esiintyvät usein samoissa yhteyksissä ja rakentavat kilpailukyvyn diskurssia. Tiedosta, tutkimuksesta ja koulutuksesta muodostuu tuotteita ja yliopistosta yritys. Esimerkissä 13 yliopistouudistuksesta käytetään

nimitystä investointi, eli pääoman sijoittaminen, jonka tarkoituksena on, että se maksaa itsensä aikanaan takaisin. Tällaisen investoinnin tuloksena tuotteen eli tutkimuksen ja koulutuksen laatu paranee tai sen tuottamismahdollisuudet paranevat.

(13)

Tämä on nimenomaan Suomen tulevaisuuden kannalta se tärkeä **investointi**. Nyt meidän kannattaa laittaa omat rakenteemme yliopistomaailmassa sellaiseen kuntoon, että **voimme** entistä paremmin **tuottaa hyvää tutkimusta ja koulutusta** tulevaisuudessa. (PTK 56 opm Virkkunen/kok)

(14)

Jo ensi vuoden alussa tähdätään **koulutusviennin** avaamiseen. (Sallinen 2007)

(15)

Nyt haetaan kokemuksia kansainvälistymiselle, korkeakoulujemme vetovoimaisuudelle sekä vieraskielisen **koulutustarjonnan** laadulle. (PTK 97 Vehkaperä/kesk)

Koulutusvientti esimerkissä 14 viittaa vientikauppaan (KS s.v. *vienti*) ja maksullisen koulutuksen avaamiseen ulkomaalaisille opiskelijoille. Esimerkissä 15 puhutaan *koulutustarjonnasta*, ja koulutus voidaan tulkita markkinoilla tarjolla olevaksi tuotteeksi. Korkeakoulujen vetovoima eli houkuttelevuus voidaan tulkita tuotteen eli koulutuksen ominaisuudeksi, joka vetää opiskelijoita eli koulutuksen ostajia puoleensa puoleensa. Ilmauksista voi muodostaa metaforat TIETO ON TUOTE, KOULUTUS ON KAUPANKÄYNTIÄ ja YLIOPISTO ON YRITYS (Lakoff & Johnson 1980: 47; Arcimaviciene 2015: 6).

Lähetekeskustelussa opposition puheenvuoroissa tuote- ja yritysmetforia hyödynnetään lain kritiikissä. Esimerkissä 16 tilauksesta tehdyn tutkimuksen katsotaan valmistuvan niin, että ”putki” jonka sisällä tuote valmistuu, alkaa kaventua ja tuottaa ainoastaan tietynlaista tietoa: metaforaksi muodostuu tehdasmainen yritys, kun tuote syntyy putkessa. Koska putki tuottaa vain tietynlaista tietoa, se ei sovellu avoimen tiedon tuottamiseen.

(16)

Lyhytnäköinen yrityksille teetettävä **tilaustutkimus** ajaa tutkimuksen ja tieteen tekemistä **kapenevaan putkeen**, jonka sisällä uuden riippumattoman ja **avoimen tiedon tuottaminen** käy mahdottomaksi. (PTK 77 Virtanen/vas)

(17)

Onko yliopistojen tehtävä tulevaisuudessa **tuottaa voittoa tiedon kustannuksella?** (PTK 28 Ruohonen-Lerner/ps)

Toinen huolenaihe on tuotteen eli tuotettavan tiedon laadun mahdollinen heikkeneminen (esimerkki 17): tutkimuksen kaupallistaminen johtaa tiedon tuotannon heikkenemiseen tai menettämiseen. Yritysyliopisto nimetään myös pilkallisesti suoraan *Oy Yliopisto Ab*:ksi (esimerkki 18).

(18)

Oy Yliopisto Ab on tuova meille uuden tuottavuuden ja tehokkuuden riemusaaton, jonka puristuksessa niin henkilökunta kuin opiskelijat saavat kärvistellä selvittääkseen kasvavien vaatimusten ristipaineessa. (PTK 7 Kyllönen/vas)

Yliopisto ihmisenä -personifikaation ohella esimerkiksi lähetekeskustelussa yliopistolaisista puhuttaessa käytetään mm. nimityksiä *yliopistoväki* tai *yliopiston työntekijät*, mutta havaitsin myös varsinaisten toimijoiden häivyttämistä. Häivytyiskeinoja ovat esimerkiksi passiivi (esimerkit 14 ja 15) sekä epämääräinen me-pronomini (esimerkki 13). Häivyttämisen lisäksi yliopistolaisiin viitataan myös resurssimetaforalla, joka muodostuu niin, että ihmisistä tulee työnteon resursseja (tarkemmin luvussa 5.4). Resursseina esimerkissä 19 voidaan pitää opiskelijoita, joista syntyy valmis tuote työmarkkinoille, sekä opetus- ja tutkimushenkilökuntaa, jotka toimivat resursseina tuotteen valmistumisprosessissa. Yritysyliopiston tuotteen tulee olla erittäin hyvä: siksi valmistumiseen liittyvien vaiheiden laatu tulee varmistaa.

(19)

Tampereen yliopistosta **valmistuminen** tulisi olla meriitti jo itsessään. Tämä edellyttää opiskeluprosessien perusteellista läpikäyntiä ja opetuksen ja tutkimuksen **laadun varmistamista**. (Holli 2009)

(20)

Tuota, tehosta, kiristä, vahvista, pinnistä, vielä jaksaa, selkä kestää, mieli pystyy ja innovaatioita syntyy liukuhihnalta siinä kaiken ponnistelun rytinässä. Vai syntyykö? Tappaako kiristynyt kilpailu ja riipivä tuottavuusohjelma maastamme viimeisenkin luovuuden? Onko muutosten rullaportaissa päätepistettä? (PTK 7 Kyllönen/vas)

Opposition puheenvuoro hyödyntää edelleen yritysyliopistometaforaa: esimerkki 20 tiivistää kaikki lakiuudistuksen synnyttämät uhkakuvat kaiuttamalla yliopistolaisten ääniä: yrityksen työntekijän olisi oltava tehokas, joustava ja uupumaton moniosaaja, joka käytännössä suorittaa kaiken kilpailun edellyttämän työn.

Kilpailumetaforat linkittyvät aineistossani etenkin rehtorien puheissa kaupankäyntimetaforiikkaan ja rakentavat samaa kilpailukyvyn diskurssia sekä kansainvälistymisen diskurssia. Yliopistot voivat *käydä kisa* keskenään (esimerkki 21): *olla vedossa* -ilmauksen tausta on jousikäyttöisen kellon tmv. käyntivireessä (KS s.v. *veto*). Tulkitsisin ilmaukset konventionaalisiksi urheilumetaforiksi. Yliopisto voidaan tulkita tässä personifikaatioksi (*ketkä*): yliopistot ovat keskenään kilpailevia ihmisiä. *Parhaasta* vedosta puhuminen taas saa kotimaisten yliopistojen keskinäisen kilpailun vaikuttamaan enimmäkseen myönteiseltä ilmiöltä: huonossa vedossa tai täysin veto pois ei ole kukaan ja yhteistyö lisääntyy samalla. Myös *iskukunto* esimerkissä 22 voidaan katsoa urheilumetaforaksi. Isku on voimakas lyönti, joten ilmaus pohjautuu sodan lähdealueeseen; *olla iskussa* eli olla teräkunnossa on kuitenkin tavallista urheilukieltä (KS s.v. *isku*).

(21)

Myös suomalaisten **yliopistojen kesken** käydään yhteistyön lisääntymisen ohella **kisaa siitä, ketkä ovat parhaassa vedossa**. (Sallinen 2007)

(22)

Me kannatamme ehdottomasti sitä, että joka ikinen yliopisto Suomessa on vahvasti kansallinen ja kansainvälinen tiedeyliopisto ja tiukasti **iskukunnossa** näiden molempien osalta. (PTK 71 Vehkaperä/kesk)

(23)

Hallituksen logiikka eriarvoistaa yliopistolaitoksen, se jakaa **yliopistolaitosta liiga- ja divaritason opistoihin**. (PTK 16 Viitanen/sd)

(24)

Suomessa Helsingin yliopistolla on ollut parhaiten toteutunut autonomia ja itsenäinen asema. Se on toistaiseksi myös Suomen ainoa **maailmanluokassa menestyvä** yliopisto. (PTK 76 Vahasalo/kok)

Selvempi urheilumetafora on esimerkissä 23, jossa yliopistot esitetään urheilujoukkueina: mestaruussarjan ja alemman tason sarjan joukkueina. Kielikuva esittää tilanteen, jossa rahoitusta jaetaan eriarvoistavasti yliopistoille ja tieteenaloille. Näistä metaforista voidaan johtaa käsite KOULUTUS ON KILPAILUA. Yliopisto-metonymiat ja -personifikaatiot piilottavat näkyvistä yhteisöt ja ihmiset instituution taustalla. Esimerkin 24 *maailmanluokka* tarkoittaa suurta kokoluokkaa, joka oikeastaan edustaa laatua tai merkittävyyttä. Puhutaan kansainväliset mitat täyttävästä menestyksestä. Yliopistoja listataan esimerkiksi tutkimuksen ja opetuksen

laadun perusteella erilaisille ranking-listoille, joten ne voivat ”menestyä maailmanluokassa”. Ilmaus rakentuu metaforasta MERKITTÄVÄ ON SUURTA (Lakoff & Johnson 1980: 50).

(25)

Yliopistolle luodaan **toimintarakenne**, joka **eristää** yliopistolaiset toisistaan ja **kilpailuttaa** meitä toisiamme vastaan. (Manifesti)

Manifestissä näkökulma on toinen: kilpailutettavat ovat yliopistolaisia eli heidät pannaan kilpailemaan keskenään. Kilpailuttajana on yliopistolle luotava *toimintarakenne* eli toiminnan koostumistapa tai -muoto (KS s.v. *rakenne*), joka myös *eristää* eli saattaa yliopistolaiset erilleen toisistaan (KS s.v. *eristää*). Eristäminen ja kilpailuttaminen ovat tekoja, jotka suorittaa ihminen ja joilla kontrolloidaan niiden kohdetta. Myös näiden ilmausten kautta voidaan hahmottaa metafora INSTITUUTIO ON IHMINEN ja YLIOPISTO ON IHMINEN, joka käyttää valtaa yliopistolaisia eli oikeita ihmisiä kohtaan (myös esimerkki 31), todellisten vallankäyttäjien jäädessä näkymättömiin.

5.3 Laatu ja menestys ovat ylhäällä

Ihmisen käsitys suunnista pohjautuu Lakoffin ja Johnsonin (1980: 14–19) mukaan fyysiseen ja kulttuuriseen kokemukseen ja järjesty systemaattisesti kokonaisen metaforisen käsitejärjestelmän avulla. Esimerkiksi suunnat ylhäällä–alhaalla, edessä–takana tai sisällä–ulkona perustuvat sekä keholliseen kokemukseen että kulttuurisiin arvoihin. Kyse on konventionaalisen kielenkäytön lisäksi konventionaalisesta ajattelutavasta. Länsimaissa ”enemmän” ja ”hyvä” ovat ylhäällä (esim. määrä, koko, laatu), ”vähemmän ja ”huono” puolestaan alhaalla. Kehollisella kokemuksella tarkoitetaan sitä, että ihmiskeho on juuri sellainen kuin se on ja kulkee pystyssä: ajattelun lähtökohtana ovat spatiaalisten suhteiden havainnointi sekä voimadynamiikka. Abstraktista ajattelusta osaa voidaan pitää metaforisina siirtyminä sellaisilta käsitteistyksen alueilta, jotka kytkeytyvät suoremmin havaintoon. (Lakoff & Johnson 1980: 14–19; Onikki 1992: 33–35; Leino 1983: 109.)

(26)

Suomen menestymisen perustuessa **korkeaan osaamiseen** on tutkimuksen ja opetuksen **yllettävä** kansainväliseen **huippulaatuun**. (Sallinen 2007)

(27)

Kolme korkeakoulua yhdistävällä [Aalto-] yliopistolla on mahdollisuudet **nousta** kansainväliseksi **huippuyliopistoksi** ja kansakuntamme sivistyksen veturiksi. (PTK 109 Perkiö/kok)

Esimerkissä 26 *korkea* osaaminen ilmaistaan metaforalla HYVÄ ON YLHÄÄLLÄ. Tutkimuksen ja opetuksen on *yllettävä* pituutensa tai mittojensa avulla huipulle (KS s.v. *yltää*) kuten ihmisen. Samassa esimerkissä myös laatu on ylhäällä (*huippulaatu*). Kulttuuristen, perustavanlaatuisien käsitteiden metaforinen järjestelmä on yhteneväinen kulttuuristen arvojen kanssa. ”Hyvän” lisäksi myös korkeaa statusta, valtaa ja järkeä ilmaistaan yläsuunnilla. VALTA/VOIMA ON YLHÄÄLLÄ -metafora pohjautuu fyysiseen kokoon, joka korreloi fyysisen voiman kanssa. Fyysisestä voimasta ja vallasta voidaan johtaa myös sosiaalinen valta ja metafora STATUS ON YLHÄÄLLÄ. JÄRKI ON YLHÄÄLLÄ -metafora taas perustuu länsimaiseen käsitykseen siitä, että ihminen hallitsee eläimiä ja niiden elinympäristöä, ja järjenkäyttö asettaa ihmisen eläinten yläpuolelle. (Lakoff & Johnson 1980: 14–18, 22–24.) Menestys ja status hahmottuvat näin järjestelmällisesti myönteisinä asioina. Esimerkissä 27 *nousta kansainväliseksi huippuyliopistoksi* ilmaistaan paitsi yliopiston laatua, myös statusta joka sen on mahdollisuus saavuttaa. Tällä tavoin suuntametaforilla rakennetaan kilpailukyvyyn diskurssia.

(28)

Onko menestyksen ja paremmuuden tavoittelun **lakipistettä** missään? (PTK 7 Kyllönen/vas)

(29)

Naistutkimuksen lopettaminen **asettuu etujoukkoihin** osaksi kehitystä, jossa akateemisen ja kriittisen ajattelun **taso välttämättä laskevat**. (Revalvaatio)

Lähetekeskustelussa opposition puheenvuoro (esimerkki 28) asettuu kritisoimaan loputonta menestyksen tavoittelua: lakipiste on esimerkiksi kaaren tai lentoradan ylin kohta (KS s.v.

lakipiste), jonka jälkeen kaaren korkeus ei enää voi nousta: kysymyksessä pohditaan, loppuuko kilpailu koskaan mihinkään. Revalvaation tekstissä (esimerkki 29) metaforina ovat HUONO ON ALHAALLA ja JÄRKI ON YLHÄÄLLÄ, kun kriittisen ajattelun *taso laskee*. Samaan ilmaukseen sisältyy myös personifikaatio TEOT OVAT IHMISIÄ, jossa naistutkimuksen oppiaineen mahdollinen lakkauttaminen nähdään ryhmänä, joka asettuu kulkemaan ihmisjoukon kärkeen (KS s.v. *etujoukko*), ilmauksen taustalla voi olla ajatus vallankumouksen etujoukosta, joka on saanut uuden kontekstin.

5.4 Ihmiset resursseina

Lakoffin ja Johnsonin (1980: 65–67) näkemyksen mukaan länsimaissa tavallisia rakenteellisia metaforisia konsepteja, joissa käytetään resurssia lähdealueena, ovat esimerkiksi AIKA ON RESURSSI ja TYÖ ON RESURSSI. Molemmat pohjautuvat kokemukseen materiaalisista resursseista, joita käytetään esimerkiksi raaka-aineina, lämmitykseen, kuljetukseen tai energian tuottamiseen. Tällaisessa ontologisessa metaforassa on kyse toisin sanoen jostakin konkreettisesta ja käsinkosketeltavasta, jota voidaan kuluttaa, jonka määrä voidaan laskea ja jolle voidaan antaa jokin arvo. Lisäksi sillä on ominaisuuksia, jotka ovat olennaisia jonkin tehtävän tai päämäärän saavuttamisessa.

Aineistossani oli myös joitakin ilmauksia, joiden pohjalla vaikuttaa käsitys ihmisistä resursseina. Ilmaukset liittyivät suunta- ja kilpailumetaforiikkaan. Esimerkissä 30 tulkitseen *huiput* huippututkijoiksi tai huippututkimusyksiköiksi, suuntametaforana HYVÄ ON YLHÄÄLLÄ. Metsästäminen on luonnonvaraisten eläinten pyydystämistä; huippututkijat näyttäytyvät näin kulutettavana resurssina, saaliina. Ilmauksen pohjana on todennäköisesti *headhunting*, suorahaku, jolla tarkoitetaan sitä, että parhaimpia ehdokkaita tiettyihin tehtäviin etsitään vaivihkaa.

(30)

Gloaalien muutostarpeiden tahdittamina monissa maissa **metsästetään huippuja** ja vannotaan samanlaisen osaamisen ja innovaatioihin perustuvan kansallisen **strategian** nimeen kuin meilläkin. (Sallinen 2007)

Esimerkissä 31 voi muodostaa metaforan KOULUTUS ON KILPAILUA, kun ne jo nyt *julistavat professuurinsa kansainväliseen hakuun ja rekrytoivat tieteentekijöitä* osana *kansainvälistymisstrategiaa*. Toiminnan kohteita esimerkeissä ovat tutkijat, aktiivisia toimijoita yliopistot.

(31)

Juuri tammikuun lopussa valmistui korkeakoulujen uusi **kansainvälistymisstrategia**, missä on linjattu tulevaisuutta tämän osalta, ja tiedän, että jo nyt eräät **yliopistot julistavat professuurinsa kansainväliseen hakuun ja pyrkivät** näin **rekrytoimaan** myös kansainvälisesti **tieteentekijöitä**, ja jatkossa meidän omassa laatukriteereissämme rahoituksen perusteena tulee olemaan kansainvälinen liikkuvuus. (PTK 56 opm Virkkunen/kok)

(32)

On lohdullista, että tieto ja osaaminen ovat **pääomaa**, joka voi **kasvaa ja jalostua** mittaamattomasti, toisin kuin rajalliset luonnonvarat. (Sallinen 2009)

Tieto ja osaaminen taas ovat *pääomaa*, joka syntyy, kun ihmiset tuottavat tietoa (esimerkki 32). Tieto voi *jalostua* edelleen muiksi hyödykkeiksi tai tuotteiksi, niin kuin raaka-aineita jalostetaan tuotteita valmistettaessa. Tieto on inhimillistä pääomaa eli kapitaalia, joka voi myös *kasvaa mittaamattomasti*: tämä tekee tietotaloudessa yliopistoista ja korkeakouluista merkittäviä rahallisen pääoman tuottajia. Tällä perusteella voidaan muodostaa metafora IHMISET OVAT RESURSSEJA (Lakoff 2006: 159). Tällaisia metaforia ei ollut aineistossani runsaasti, mutta on huomattava kuitenkin, että ne esiintyvät kilpailuun liittyvien metaforien rinnalla. Arcimavicienen (2015: 7) tutkimuksen mukaan metafora kuuluu samaan kompleksiseen metaforajärjestelmään, johon kuuluvat myös metaforat koulutuksesta kaupankäyntinä ja yrityksistä ihmisinä.

Lakoffin (2006: 156–162) mukaan käsitys *työmarkkinoista* pohjautuu näkemykseen ihmisistä työnteon resurssina, jota voidaan myydä ja ostaa – kuten kautta aikojen orjamarkkinoilla on tehty. Nämä resurssit ovat toistensa kaltaisia ja vaihdettavissa, ja jotta ne olisivat saatavilla mahdollisimman halvalla, työmarkkinoilla on oltava jatkuvasti riittävästi työttömiä, jotta työn hinta ei pääse nousemaan liian suureksi. Tavallisten resurssien lisäksi on olemassa voimavaroja (*assets*), jotka ovat luovia osaajia ja joiden palkat ja edut ovat muita korkeammat. Lakoffin (2006: 159) mukaan metafora on merkittävä, sillä sen avulla rakennetaan ja ylläpidetään halvan työvoiman loukkua, jossa ihmisillä ei juurikaan ole taloudellista vapautta ja jossa yritykset hallitsevat työvoimaa.

(33)

Korkeakouluissa **jaetaan niukkuutta**. Yksiköt ja yksilöt kilpailutetaan keskenään, jotta voidaan **tunnistaa ja resursoida huippuja**. Tuottavuuden takaamiseksi yliopistolaisiin kohdistetaan **kontrolli- ja laadunvarmistustoimia**. (Manifesti)

(34)

Tässä **yliopistojen välisessä kisassa** voi käydä niin, että **resurssit, opiskelijat ja opettajat** keskittyvät vain harvoihin yksiköihin, ja silloin se tietää sitä, että monen maakunnallisen yliopiston itsenäinen taival voi olla päättymässä. (PTK 13 Mustajärvi/vas)

Opiskelijatoiminnan manifesti rakentaa näiden markkinatalousmetaforien avulla omaa vastadiskurssiaan (esimerkki 33). Kun jaetaan *niukkuutta* eli niukasti rahallisia resursseja, syntyy markkinatalouden kilpailutilanne. Huippuja eli huippututkijoita tai tutkimusyksiköitä rahoitetaan. Kokonaisuutena resursseihin *kohdistetaan kontrolli- ja laadunvarmistustoimia*, kuten esimerkiksi tehtaassa eri tuotantovaiheissa tuotteen laadun varmistamiseen. Myös lähete keskustelun opposition puheenvuoro tekee eron rahallisten resurssien (*resurssit*) ja yhteisöön kuuluvien toimijoiden (*opiskelijat ja opettajat*) välillä esimerkissä 34.

5.5 Tieto on jaettava resurssi

Revalvaatio-tekstistä nousee toistuvasti esiin näkemys tiedosta resurssina. Revalvaation teksti rakentaa TIETO ON RESURSSI -metaforan pohjalle tietotalouden ja kilpailukyvyn diskurssien vastadiskurssia. Toinen keskeinen lähdealue opiskelijatoiminnan teksteissä olivat sotametaforat, joilla rakennetaan yliopistokamppailua. Käsittelen niitä omana kokonaisuutenaan luvussa 5.6.

Samalla tavoin kuin orientoivat eli suuntametaforat ovat niin sanotut ontologiset metaforat perustavanlaatuisia ja fyysiseen kokemukseen pohjautuvia. Ne perustuvat kokemukseen ihmiskehosta ja muista konkreettisista asioista ja aineista sekä esineistä, joilla on rajattu pinta. Niiden ominaisuuksien avulla voidaan kuvata ja kategorisoida abstrakteja asioita. Abstraktiin ilmiöön viittaaminen, sen tunnistaminen, kuvaaminen ja määrittely on mahdollista ontologisten metaforien avulla. Kehollisella kokemuksella ontologisten metaforakäsitysten taustalla tarkoitetaan ihmisen kokemusta omasta kehostaan säiliönä, jolla on ulko- ja sisäpinta.

Samalla tavoin hahmotetaan muidenkin konkreettisten objektien pinta sekä ulko- ja sisäpuoli: abstraktit ilmiöt nähdään fyysisesti rajallisina. Myös tilat maisemassa hahmotetaan samalla periaatteella, esimerkiksi aukio metsässä ymmärretään sisätilaksi, josta liikutaan ulos. (Lakoff & Johnson 1980: 25–30; ks. Mäntynen 2003: 134–140.)

(35)

Tieto naistutkimuksen oppiaineen lakkautusuhasta **ei jakautunut** hallinnon, henkilökunnan ja opiskelijoiden kesken. (Revalvaatio)

(36)

Koska **informaatiota ei** edelleenkään **ole tarpeeksi**, ei selkeitä kantoja ole mahdollista esittää. (Revalvaatio)

(37)

Ryhmiä tarkoituksena oli yhdistää voimat, ja hankkia sekä **saada tietoa ja ymmärrystä** asioiden kulusta – mitä **ei** edelleenkään **herunut**. (Revalvaatio)

Tieto voi *jakautua* pienempiin osiin (esimerkki 35). Tämän ominaisuutensa vuoksi se hahmottuu konkreettiseksi massaksi tai palasiin hajotettavaksi kappaleeksi. Tiedon (myös informaatio) määrän voi mitata, koska sitä ei ole tarpeeksi (esimerkki 36). Voidaan muodostaa metafora TIETO ON KONKREETTINEN OBJEKTI. Esimerkissä 37 tieto *heruu* kuten neste, joten voidaan muodostaa käsite TIETO ON NESTETTÄ. Koska tiedolla on hyödyllisiä ominaisuuksia, jotka tekevät siitä tärkeän, tiedon koko määrä tai koko kappale voidaan *pitää kokonaan itsellään* (esimerkki 38). Tieto hahmottuu näin arvokkaaksi aineeksi myös esimerkeissä 36 ja 37, kun tiedon määrä ei riitä tai sitä ei saada ollenkaan.

(38)

Kuitenkin viime kevään toiminta oli luonteeltaan ”hajota ja hallitse”. Kaikilla ryhmillä ja yksilöillä tuntui olevan motiivi toimia määrätyllä tavalla, ja motiivi **pitää tietoa omanaan**. (Revalvaatio)

(39)

Yhteistä **tietoa**, ymmärrystä ja kokemuksia on alettava **jakaa enemmän**. Opiskelijoiden ja yliopistolaisten on kehitettävä uusia solidaarisuuden muotoja toisiaan kohtaan! (Revalvaatio)

Yhteistä tietoa voidaan myös *jakaa enemmän* muille (esimerkki 39). Tiedon jakamisen yhtenä tavoitteena on solidaarisuus muita kohtaan: tiedon näkeminen sosiaalisena resurssina rakentaa

kuvaa tiedosta tietotyöläisten (opiskelijat ja yliopistolaiset) järjestäytymisen välineenä.

Kaikkien ominaisuuksiensa kautta tieto esitetään tekstissä materiaalisena resurssina eli aineena, jota käytetään tiettyyn päämäärän saavuttamiseen eli yliopistouudistuksen kritiikkiin ja muutosten (naistutkimuksen oppiaineen lakkauttamisen) vastustukseen. Materiaalisella resurssilla on tietynlaisia ominaisuuksia, sen määrä voidaan laskea, sille voidaan antaa tietty arvo, se palvelee tiettyä tarkoitusta ja sitä käytetään tai kulutetaan tämän päämäärän saavuttamiseen (Lakoff & Johnson 1980: 65). Voidaan muodostaa metafora TIETO ON RESURSSI.

Jessop (2008: 18) kokoaa tietopohjaisen talouden termistöä: se käsittää tiedon mm. tuotannontekijänä, älyllisenä omaisuutena, kansallisina innovaatiojärjestelmienä ja oppimistaloutena. Revalvaation ja Manifestin tekstit rakentavat metaforillaan hyvin toisenlaista näkemystä: tieto ja sen jakaminen esitetään yhteisen toiminnan sekä solidaarisuuden ja järjestäytymisen muotona. Revalvaation näkemys tiedosta tekee eroa tietotaloudesta resurssin käyttötarkoituksen perusteella (esimerkki 40): tietokapitalismissa resurssin käytön päämäärä on tuottaa omistajalleen voittoa, sillä ei ole arvoa sinänsä. Esimerkissä 41 tiedosta halutaan kaikkien saatavilla oleva resurssi tietoa *avoimesti jakamalla*. Esiin nousee jälleen omien oikeuksien puolustaminen: koska työvoimalta odotetaan tiettyjä asioita, on työvoiman myös saatava resursseja niiden toteuttamiseen. Myös lähetekeskustelussa opposition puheenvuoro tekee samaa eroa tiedosta tuotteena ja jaettavana resurssina koulutuksen näkökulmasta (esimerkki 42).

(40)

”Tieto” ja oppiminen, tai oppimiskyky, saavat tietokapitalismissa oman, painottuneen ja värityneen merkityksensä. Tieto tarkoittaa **kapitalistiseen tuotantoon sidottua ainesta**, kyseessä ei ole niinkään itseisarvo. (Revalvaatio)

(41)

Koska työvoimalta odotetaan elinikäistä oppimista, vaatikaamme yliopistot **jakamaan tietoa** yhteiskuntaan mahdollisimman **avoimesti** sen sijaan, että lähdetään **tiedon käyttöoikeuksien ja saavutettavuuden rajaamisen** tielle. (Manifesti)

(42)

Tämmöinen tutkintojen kaupallistaminen sitoo korkeakoulutuksen epätasa-arvon politiikkaan. Koulutuksesta tulee myyntituote sen sijaan, että voitaisiin **jakaa** hyvinvointiin johtavaa **osaamista ja koulutusta tasapuolisesti**. (PTK 77 Virtanen/vas)

5.6 Kamppailu yliopistosta

Sotametaforat kuuluvat strukturaalisiin eli rakenteellisiin metaforiin. Lakoffin ja Johnsonin mukaan (1980: 4) sota on yksi tavallisimpia ja monipuolisimmin käytettyjä lähdealueita: yksi tällainen perustavanlaatuinen käsittemetafora on VÄITTELY ON SOTAA, esim. *Hänen argumenttinsa osui maaliin*. Lakoff ja Johnson (1980: 4–5) korostavat metaforan kokemuksellisuutta: väittelystä ei pelkästään puhuta sotatermein, vaan se myös käytännössä koetaan niiden kautta: se *voitetaan* tai *hävitään*, omia väitteitä *puolustetaan*, toinen väittelijä nähdään *vastustajana*. Vaikka fyysisen kamppailun sijaan käydään verbaalista kamppailua, väittely rakennetaan, ymmärretään, koetaan, esitetään ja siitä puhutaan osittain sotatermein. (Lakoff & Johnson (1980: 4–5.)

Revalvaatio-sivustolla julkaistu Yliopistouudistus ja naistutkimus -teksti käy läpi erityisesti naistutkimuksen oppiaineen lakkauttamista mutta myös lakiuudistusta vastustaneen opiskelijatoiminnan esittämää kritiikkiä ja toimintaa vuodelta 2009. Tekstissä hyödynnetään sodan metaforiikkaa huomattavasti enemmän ja johdonmukaisemmin kuin muissa aineistoissa, joten käsittelen tekstin sotametaforat omana kokonaisuutenaan.

Toisin kuin lähete keskustelussa ja rehtorien puheissa, sodan lähdealuetta ei käytetä kilpailukuvaston luomiseen vaan siitä johdetaan *kamppailun* (esimerkki 43) ja *vastarinnan* (44) ympärille rakentuvaa diskurssia. Kun puhutaan koulutuspolitiikkaan liittyvistä kamppailuista, voidaan näistä metaforisista ilmauksista rakentaa metafora POLITIIKKA ON SOTAA. Esimerkeissä lakiuudistusta ajavat tahot ja lakia vastustava yliopistoväki nähdään vastakkaisina osapuolina, jossa yliopistoväki on selvästi alakynnessä: heiltä *puuttui voima vastarintaan* ja lisäksi *aseet*, joilla sotaa voitaisiin käydä (esimerkki 45).

(43)

Tässä tekstissä käymme läpi vuosien 2008 ja 2009 tapahtumia erittelemällä tiedottamista ja **kamppailuja**, jotka kytkivät oppiaineen ja yliopistouudistuksen toisiinsa. (Revalvaatio)

(44)

Historiansa aikana oppiaine on ollut aiemminkin **lakkautusuhan** alla. [- -] uusliberalistiseen hegemoniaan väsyneeltä yliopistoväeltä puuttui **voima vastarintaan**. (Revalvaatio)

(45)

Yhteiskunnallinen ilmapiiri oli koventunut ja samalla **aseet** kehitystä vastaan vähentyneet. (Revalvaatio)

Esimerkissä 46 *liipasinsormi* (sic) voidaan katsoa personifikaatioksi YLIOPISTO ON IHMINEN. Tässäkin tapauksessa voidaan ajatella, että taustalla on metonymia, jossa osa edustaa kokonaisuutta, mutta joka toimii osana metaforaa, jossa INSTITUUTIO ON IHMINEN. Liipaisin eli ampuma-aseen laukaisuvipu (KS s.v. *liipaisin*), ja sormi liipaisimella ollaan valmiina ampumaan eli lakkauttamaan oppiaineita. Voidaan muotoilla metafora YLIOPISTO ON SOTILAS. Samantapainen metafora hahmottuu esimerkissä 47, jossa yliopisto *sitoo opiskelijoiden kädet ja tukkii suun* eli käyttää väkivaltaista voimaa opiskelijoita vastaan, toisin sanoen estää kritiikin esittämisen.

(46)

Rahat olivat lopussa, ja kuten kuultiin, talous tulisi olemaan seuraavina vuosina vieläkin pahempi. Tästä toki heräsi myös uusi kysymys siitä, mitkä muut aineet olivat **liipasinsormella**. (Revalvaatio)

(47)

Yliopiston käytännöllinen ratkaisu on pitää yllä epämääräistä tilannetta, **sitoo opiskelijoiden kädet ja tukkia suu**. (Revalvaatio)

Taktiikka eli suunnitelmallinen menettely on tapa käyttää joukkoja ja taisteluvälineitä taistelun päämäärän saavuttamiseksi (KS s.v. *taktiikka*). Viivytystaktiikalla oppiaine *kuolletetaan* (sic), jolla (KS s.v. *kuolettaa*) tarkoitetaan lääketieteessä elävän kudoksen poistamista, toisaalta *kuolettava* merkitsee tappavaa. Esimerkissä 48 yliopisto toimii sotajoukkona, joka suunnitelmallisen toiminnan tuloksena aiheuttaa vihollisensa kuoleman tai tappaa ainakin osan siitä (osan sen elävästä kudoksesta).

(48)

Tämä tarkoittaa kuitenkin sitä, että yliopisto jatkaa **viivytystaktiikkaa**, jossa **oppiaine kuolletetaan** vähitellen. (Revalvaatio)

Esimerkissä 49 sotajoukko on onnistunut hajottamaan vihollisensa (henkilökunnan) joukon. Taistelupoterot ovat kuoppia, jotka kaivetaan maahan taistelijoiden suojaksi (KS s.v. *potero*). Hajota ja hallitse -strategiassa taas pyritään vähentämään vastustajan valta-asemaa ja

vallankäyttöä hajottamalla se pienempiin osiin. Tällä tavoin rakentuu metafora STRATEGIAT OVAT SOTASTRATEGIOTA, toisaalta poteroiden kautta syntyy kuva myös taistelukentästä, joten voidaan muotoilla myös käsite YLIOPISTO ON TAISTELUKENTTÄ. Revalvaation tekstissä yliopistokamppailu rakentuu hävityn sodan kertomuksen kautta

(49)

Viimeistään uudistusten myötä henkilökunta on onnistuttu pirstomaan ja **ajamaan poteroihinsa** vanhalla hyvällä **hajota ja hallitse -strategialla**. (Manifesti)

(50)

Voimmekin siis odottaa, että yliopiston johto **yrittää imeä kaiken kritiikin kuin pehmeä pesusieni**, koska sen ei todella tarvitse välittää kritiikeistä. (Revalvaatio)

Yliopiston johto pehmeänä pesusienenä, joka imee kaiken kritiikin sisäänsä kuin nesteen, on puolestaan ontologinen metafora, jossa SOSIAALINEN RYHMÄ ON SÄILIÖ (Lakoff & Johnson 1980: 60). Pesusieni ilmaisee tilanteen, jossa kritiikillä ei ole mitään merkitystä; kritiikki ”siivotaan” pois.

5.7 Korkeakoulutus luonnonilmiönä

Ontologisten metaforien laajennuksiin lasketaan metaforat, jossa kohdealuetta kuvataan elävänä organismina (Lakoff & Johnson 1980: 47). Näitä ovat myös personifikaatiot, aineistossani metaforat joissa YLIOPISTO ON IHMINEN. Personifikaatioiden lisäksi yliopistosta ja tieteestä luontoon ja luonnonilmiöihin liittyvin ilmauksin. Käsittelen ne tässä samassa luvussa.

Eläviä organismeja ovat kasvit ja eläimet. Esimerkissä 51 puhutaan *lajeista* ja niiden *ristisiitoksista*. Ristisiitoksella tarkoitetaan joko eläin- tai kasvilajien risteyttämistä. Epäselväksi jää, kummastako on kysymys, mutta markkinatalous on niille myrkyä eli ainetta, joka vaikuttaa eliöön vahingoittavasti tai tappavasti (KS s.v. *ristisiitos, myrky*). Markkinoilla on puolestaan kärsimättömyytensä ja häirikkömäisen levottomuutensa vuoksi hyvin inhimillisiä piirteitä, ja nimenomaan nämä ihmisen luonteenpiirteet ovat kyseessä oleville lajeille myrkyä. Esimerkissä 52 elinkeinoelämä esitetään ihmisenä, kun taas sivistys eläimenä, joka ei ole

talutusnuorassa. Mäntysen (2003: 134) tutkimuksen mukaan kieltä ja sanoja käsitteistetään luontoon, esimerkiksi kasveihin, liittyvien romantisoivienkin metaforien kautta. Kieli elää omaa elämäänsä, vaikka sitä ohjailaan ja kehitetään. Aineistossani (esimerkeissä 51 ja 52) voi havaita hieman samankaltaista näkemystä; siihen sisältyy ajatus, että tiede tai sivistys ”kuuluvat luontoon” eli ovat jotain sellaista, jota voidaan ainakin yrittää hallita ja ohjaila, mutta vain sillä tavoin, että niitä ei kontrolloida liikaa. Liittäisin tällaisen näkemyksen osaksi sivistysyliopistoa puolustavaa diskurssia. Metaforaksi voidaan muotoilla TIEDE ON ELÄVÄ ORGANISMI. Tämä voidaan johtaa metaforan KÄSITTEET OVAT ELÄVIÄ ORGANISMEJA pohjalta, joka on Lakoffin ja Johnsonin (1980: 47) mukaan tyyppinen, samoin metafora KÄSITTEET OVAT KASVEJA.

Selvä kasvimetafora on esimerkissä 53, jossa yliopistouudistuksen *tuloksena kypsyy makeita hedelmiä*. Tässä näkökulma on luonnonilmiön ohjailussa, jolla päästään hyvään lopputulokseen. Makeat hedelmät kypsyvät kasveissa oikeanlaisissa olosuhteissa, säättilassa jne. Tätä kautta ajatteluna yliopistouudistus hahmottuu kasvien- tai puutarhanhoitona, jonka tulosta makeat hedelmät ovat. (Vrt. Mäntynen 2003: 132.)

(51)

Tiede ja taide ovat vapauden ja kärsivällisyyden **lajeja**. Markkinoiden kärsittämättömyys ja liki häirikkömäinen levottomuus ovat niille **myrkkyä**. Kaikki arvokas ja kestävä **syntyy** vapauden ja kärsivällisyyden **ristisiitoksena**. (PTK 103 Tabermann/sd)

(52)

Sivistys ei ole kaupan, ei markkinavoimille **alistettu** eikä myöskään elinkeinoelämän **talutusnuorassa**. (PTK 97 Vehkaperä/kesk)

(53)

Odotankin, että nämä valmisteluvaiheen karvaat kommentit unohtuvat **tulosten makeiden hedelmien kypsyessä**. Yliopistoista tulee tulevaisuudessa parempi paikka opiskella, opettaa ja tutkia. (PTK 76 Vahasalo/kok)

Ontologiaan metaforiin kuuluvat myös erilaiset tilat, jotka käsitetään säiliömetaforan kautta kuten ihmiskeho ja muut fyysiset kappaleet. Ihminen näkee oman kehonsa säiliönä, joka liikkuu säiliöissä, esimerkiksi taloissa, ja niistä ulos ja sisään, mutta myös alueet, joissa ei ole selkeää rajaa, pyritään rajaamaan jollakin tapaa ikään kuin säiliöksi. Jo pelkästään sen perusteella, mitä ihmisen näkökenttä pystyy havaitsemaan, rajataan alueita säiliöiksi. (Lakoff & Johnson 1980: 29–30.)

Yliopistomaailmaa kuvataan esimerkissä 54 *saareksi, jonne pitää soutaa*. Saari on mantereesta erillinen veden ympäröimä paikka, ja sen avulla voidaan ilmaista eristäytyneisyyttä tai yksinäisyyttä. Korkeakoulutus, joka on liiaksi erillään muusta elämästä, on kuvattu saarena, jonne pitää soutaa. Soutamisen mainitseminen erikseen, eli jos saarelle ei esimerkiksi ajeta moottoriveneellä, voidaan tulkita niin että sivistyksen katsotaan jämähtäneen menneeseen. Saari ja yhteisö -kontrastin kautta esimerkissä tuetaan yliopistolakia ja perustellaan näkemystä, jonka mukaan korkeakoulutuksen tulee olla osana elinkeinoelämää.

Esimerkissä 55 tilametafora syntyy maaperän lähdealueesta. Tutkimus nähdään perustaksi, josta kumpuaa luovuutta. Perustalla tarkoitetaan rakennuksen alla olevaa maapohjaa (KS s.v. *perusta*). Kumpuamisella taas viitataan suoraan etenkin maaperästä pulppuavaan nesteeseen (KS s.v. *kummuta*). Nesteeksi eli resurssiksi muodostuu kuitenkin luovuus, joka vie Suomea eteenpäin. Taivun tulkitsemaan luovuuden tässä kontekstissaan myös innovatiivisuudeksi. Voidaan muotoilla metaforat TIEDE ON MAAPERÄ ja LUOVUUS ON RESURSSI.

(54)

Toisekseen te puhutte jostain sellaisesta, että yritykset ovat pahoja. En minä voi ajatella semmoista lähtökohtaa, että **sivistys olisi saari**, jonne pitää soutaa. Sivistyksen ja **sivistysyliopiston pitää olla keskellä yhteiskuntaa**, osana yhteiskuntaa. (PTK 29 Puumala/kesk)

(55)

Luovuus on tärkein luonnonvaramme. Vapaa tieteellinen **tutkimus luo perustan, josta kumpuava luovuus** vie Suomea eteenpäin. (PTK 109 Perkiö/kok)

(56)

Pystymme toimimaan koko **innovaatioiden ekosysteemin alueella** ja tukemaan sekä julkisen sektorin että elinkeinoelämän uudistamista. (Sallinen 2009)

Innovaatiot eli uudennokset (KS. s.v. *innovaatio*) ovat teollisia keksintöjä, esim. tuotteita tai palveluita. Jessopin (2008: 23) mukaan tietopohjaiseen talouteen ja kilpailukyvyn diskurssiin linkittyy läheisesti ”kansallisten innovaatiojärjestelmien” käsite. Sillä tarkoitetaan ihmisten, elinkeinoelämän ja instituutioiden välistä informaation ja teknologioiden virtaa, joka on keskeinen jatkuvan kansallisen innovoinnin kannalta. Innovaatiojärjestelmät ovat verkostoja, joiden tehtävä on tuottaa esimerkiksi tekniikkaa ja palveluita ja ennen kaikkea myös edistää niiden taloudellista hyödyntämistä. Järjestelmät muodostuvat yksityisten, julkisten ja

kolmannen sektorin toimijoista, ja näihin toimijoihin kuuluvat myös yliopistot.

Ekosysteemit ovat elottoman ja elollisen luonnon muodostamia eliöyhteisöjä, jotka rajautuvat johonkin luonnon alueeseen, kuten metsään, järveen, aavikkoon tai vaikkapa suotyyppiin. Ekosysteemit ovat toiminnallisia kokonaisuuksia (KS s.v. *ekosysteemi*), joiden tuottaja–kuluttaja–hajottaja-ketjut ovat tasapainossa keskenään ja joiden toimintaa ihminen pystyy järkyttämään tai tuhoamaan. *Koko ekosysteemillä* korostetaan esimerkissä 56 sitä ajatusta, että yliopiston on panostettava taloudellisen vaikuttamisen vuoksi tutkimukseen useilla eri aloilla. *Innovaatioiden ekosysteemeistä* puhuminen puolestaan (esimerkiksi innovaatiojärjestelmän sijaan) rakentaa kuvaa, jossa innovaatiojärjestelmä näyttäytyy ikään kuin luonnollisena, jonakin mikä on olemassa sellaisenaan, ei taloudelliseen toimintaan liittyvänä strategisena käsitteenä.

Yliopiston johtamista voidaan verrata metsän hoitamiseen:

(57)

Mutta samanaikaisesti pitää nähdä puut, puustot, metsiköt siellä metsässä. Pitää tunnistaa ne menestyvät, kasvukykyiset alueet, joiden varassa itse asiassa koko metsän tulevaisuus on ja edesauttaa niiden kasvua. Pitää myös tunnistaa ne metsiköt, jotka eivät voi niin hyvin ja tarkistaa, olisivatko ne elvytettävissä. Kenties harventamalla, lisää valoa tai ravinteita antamalla ja toimia sen mukaisesti. [- -] Mutta tämäkään ei vielä riitä, sillä jonakin päivänä voi tulla syysmyrsky tai hurrikaani, joka pyyhkäisee nurin nuo menestyneimmät metsän alueet ja silloin pitää olla varautunut nopeisiin raivaustoimenpiteisiin ja uuden istuttamiseen. (Holli 2009)

Oppiaineet ja tutkimusalat esitetään puina, puustoina ja metsikköinä esimerkissä 57. Menestyvillä, kasvukykyisillä alueilla viitataan taloudellisesti tärkeisiin aloihin, joiden varaan yliopistojen rahoitus nojaa. Harventaminen ja valon ja ravinteiden antaminen voidaan tulkita esimerkiksi laitosten ja oppiaineiden lopettamiseksi tai yhdistämiseksi tai siirtämiseksi. Syysmyrsky tai hurrikaani puolestaan voidaan ymmärtää esimerkiksi taloudelliseksi lamaksi, joka tuhoaa myös ns. kärkialat. Metsä kuuluu osaksi ”suomalaista sielunmaisemaa” mutta myös niin kutsuttua kansallista selviytymiskertomusta (enemmän luvussa 6), johon metsä- ja paperiteollisuus kuuluvat, ja puheessa rakennetaan kuvaa nimenomaan talousmetsän hoitamisesta eli yliopistosta kansallisena resurssina. Toisaalta metsä kasvaa luonnonvaraisena, mutta metaforassa koulutus katsotaan ensisijaisesti sellaiseksi luonnoksi, jota täytyy hoitaa talouden kannalta strategisesti.

5.8 Korkeakoulutus rakennuksen osina

Lakoffin ja Johnsonin (1980: 52–53) mukaan rakennuksen lähdealue on käsitealue, jolla tavallisesti kuvataan teorioita. Konventionaalinen metaforinen käsite on TEORIAT OVAT RAKENNUKSIA. Tavallisesti siitä käytetään teorian kuvaamiseen vain muutamia osia. Nämä ovat perusta sekä ulkokuori. Sen sijaan yksityiskohtaisemmin rakennusta kuvaavia osia, kuten huoneet, portaikot, katto tai käytävät, hyödynnetään harvemmin.

(58)

Suomalaisen yhteiskunnan **peruspilareita** on laadukas koulutus, ja siihen olennaisena tekijänä kuuluu laadukasta koulutusta antava yliopisto. (PTK 4 Peltonen/sd)

(59)

Suomi on korkean koulutuksen maa, ja olisi kummallista, jos emme **hinnoittelisi** tätä **kansallista kivijalkaamme** ulkomaalaisille, varsinkin kun joidenkin tieteenalojen koulutus on todella kallista. (PTK 100 Katainen/kesk)

Aineistossani korkeakoulutusta ja yliopistouudistusta kuvataan rakennuksen lähdealueen kautta. Esimerkeissä 58 koulutus esitetään pilarina eli pylväsmaisena kantavana rakenteena (KS s.v. *pilari*), 59 puolestaan kivijalkana eli sokkelina, rakennuksen perustuksena. Metaforana on YHTEISKUNTA ON RAKENNUS, jossa koulutus hahmottuu nimenomaan kantavaksi tai perustavaksi rakenteeksi. Suomalaisuus ja koulutuksen *antaminen* korostavat 58 esimerkissä näkemystä kaikille tasa-arvoisesta kouluttautumisen mahdollisuudesta. Esimerkissä 59 sivistysyliopistopuheeseen sekoittuu aiemmin mainitsemani kaupankäynnin metafora (hinnoittelu), jolloin jälleen rakennetaan kansainvälisen kilpailukyvyn diskurssia. Esimerkki liittyy puheenvuoroon, joka käsittelee koulutuksen maksullisuuskokeilua EU- ja Eta-maiden ulkopuolelta tuleville opiskelijoille. Kantavat rakenteet ovat kansallisia: metaforat luovat kuvaa hyvinvointivaltiosta ja pienestä kansasta, jonka yhtenäisyyden vahva perusta on koulutuksessa.

Koulutuksen maksuttomuus taas on koko *sivistysyhteiskunnan pohja* (esimerkki 60). Hyvinvointivaltioon on kuulunut ajatus kaikille maksuttomasta koulutuksesta. Tämä voidaan tulkita myös rakennusmetaforaksi. Joka tapauksessa voidaan muodostaa metafora KOULUTUS ON RAKENNUKSEN KANTAVA RAKENNE. Lakoff ja Johnson (1980: 100) erottavat rakennusmetaforat säiliömetaforista sillä perusteella, että rakennusmetaforan sisältö ei ole sen

sisällä (säiliössä), vaan perusta ja kivijalka muodostavat sisällön. Rakennuksen pohja ja kantavat rakenteet edustavat pysyvyyttä ja muuttumattomia, kaikille yhteisiä perustavia arvoja. Ilmauksissa käytetään vain niitä rakennuksen osia, jotka ovat tarpeen.

(60)

Suomalaisten maksuton tutkintoon johtava koulutus on nyt ja tulevaisuudessa suomalaisen **sivistysyhteiskunnan pohja**. Huoli maksuttoman koulutuksen **murenemisesta** on turha. (PTK 1 opm Virkkunen/kok)

Säiliömetaforilla eli erilaisiin tiloihin liittyvillä metaforilla voidaan kuitenkin ilmaista yhteiskunnallisia, korkeakoulutukseen liittyviä muutoksia. Lakoff ja Turner (1989: 8, 97–98) kuvaavat fyysisten ja psyykkisten olotilojen muutoksia metaforisilla käsityksillä OLOTILAT OVAT PAIKKOJA ja OLOTILAN MUUTOS ON PAIKAN MUUTOS. Olotila on rajattu säiliö, josta siirtyminen toiseen rajattuun säiliöön tai ulos ilmaisee jonkinlaista muutosta. Metafora voidaan laajentaa koskemaan fyysisten ja psyykkisten olotilojen muutosten lisäksi myös tapahtumia ja toimia, jotka aiheuttavat muutoksia niiden kokijan ympäristössä. Esimerkissä 61 tulevaa yliopistouudistusta ja tulevia muutoksia tarkastellaan uudistusten *kynnykseltä* eli oviaukosta, joka erottaa kahta eri tilaa toisistaan. Muutos on vasta tapahtumaisillaan, koska toiseen tilaan ei ole siirrytty.

(61)

Seisomme merkittävien uudistusten **kynnyksellä**. (Sallinen 2007)

Esimerkissä 62 *harvinainen ikkuna* edustaa avautuvia mahdollisuuksia. Ikkunan kautta ei välttämättä siirrytä toiseen tilaan, mutta se hahmottuu tilaisuutena, jota ei voi usein hyödyntää. Jos tarkastellaan metaforaa autonomian ja rahoituspohjan muutoksen näkökulmasta, voidaan uuteen rahoitusmuotoon siirtyminen hahmottaa uuden tilan avautumisena.

(62)

Toisin sanoen, jos Jyväskylän yliopisto kerää 10 miljoonaa, valtion vastaantulo on 25 miljoonaa. **Auki on harvinainen ikkuna**. (Sallinen 2008)

(63) (myös 20)

Tappaako kiristynvä kilpailu ja riipivä tuottavuusohjelma maastamme viimeisenkin luovuuden? **Onko muutosten rullaportaissa päätepidettä?** (PTK 7 Kyllönen/vas)

Muutosten rullaportaat (esimerkki 63, myös 20) rakentaa kuvaa päättymättömistä liukuportaista. Liukuportaavat liikkuvat moottorin voimalla eli kyydissäolijan liikkumista ohjaa jokin muu taho kuin hän itse. Liukuportaavat, joiden päätepistettä ei välttämättä näy, ovat kuitenkin liikkeessä eteenpäin. Olotilaan liittyvien metaforien lisäksi Lakoff ja Turner (1989: 84–85) ovat muotoilleet ihmiselämän kulkuun, tavoitteisiin ja vaikeuksiin perustavasti liittyvät metaforat KEHITYS ON KULJETTU MATKA ja TARKOITUS ON MÄÄRÄNPÄÄ. Esimerkissä uhkakuvaksi muodostuu toisin sanoen tilanne, jossa korkeakoulupoliittiset muutokset eivät pääty vaan yliopistouudistuksen tuomat muutokset aiheuttavat niitä lisää. Liukuporrasmetafora kyseenalaistaa lakiuudistuksen ja muutosten tarpeellisuuden ja pyrkii korostamaan niiden sekä kilpailun mielettömyyttä.

5.9 Yliopiston uusi muoto

Metaforilla rakennettiin aineistossa myös tulevaisuudenkuvia. Olen koonnut tähän alalukuun aineistosta vielä joitakin hajanaisia huomioita ”uudesta yliopistosta”, jotka korostavat eri näkökulmia.

Kuten mainittu, pelkästään ihmisen näkökenttä ja sen rajoitteet rajaavat tiloja säiliöiksi. Katse on suunnattu tavallisesti siihen suuntaan johon liikutaan, ja esineet ja asiat näyttävät kasvavan (ylöspäin) sitä mukaan kun niitä lähestytään. Tältä pohjalta Lakoff ja Johnson (1980: 16) ovat muotoilleet metaforan TULEVAISUUDEN TAPAHTUMAT OVAT YLHÄÄLLÄ JA EDESSÄ. Maisema, joka siintää, on vielä suhteellisen kaukana katsojasta (esimerkki 64). On mahdoton sanoa, tarkastellaanko merenpinnan tasolta vai ylhäältä alaspäin näkyvää maisemaa, mutta se huikaisee eli häikäisee tai sokaisee (KS s.v. *huikaista*) – näkymät lupaavat, että yliopistouudistus toisi mukanaan jotakin aivan uskomatonta.

(64)

Edessämme siintävä **maisema** huikaisee näkymillään. (Sallinen 2007)

(65)

Emme suinkaan aloita tyhjästä, sillä toimintakulttuurissamme on runsaasti **uuden olomuodon piirteitä**. (Sallinen 2008)

Olomuodolla (esimerkki 65) puhuttaessa voidaan tarkoittaa joko olemassaolon muotoa tai aineen fyysistä tilaa, kuten nestettä, kaasua tai kiinteää ainetta. Piirteet puolestaan voivat olla esimerkiksi kasvonpiirteitä tai jonkin esineen tai olion olemus tai sille olennaiset ominaisuudet tai yksityiskohdat. *Uusi olomuoto* on metaforana ontologinen, eli puhutaan jostakin käsinkosketeltavasta objektista. Uusi olomuoto voidaan katsoa esimerkiksi eläväksi olennoiksi, joka kokee muodonmuutoksen tai vaikkapa massaksi, jonka koostumus on muuttumassa. Epämääräinen ja monitulkintainen metafora kuvastaakin hyvin tilannetta, jossa kaikki yliopistolaiset eivät välttämättä aivan täsmälleen edes tiedä, millainen uusi toimintakulttuuri todellisuudessa tulisi olemaan tai mitkä sen todelliset vaikutukset ovat. Ilmaus voidaan pohjata metaforiin KÄSITTEET OVAT KONKREETTISIA OBJEKTEJA tai KÄSITTEET OVAT ORGANISMEJA (Lakoff & Johnson 1980: 47).

(66)

Suurin uhkakuva olisi uudistuksen jääminen pelkäksi **kosmeettiseksi päivitykseksi**. Onnistuminen riippuu ennen muuta yliopistojen omasta kyvystä uudistua.
(Sallinen 2008)

Kosmeettinen päivitys (esimerkki 66) yhdistää kauneudenhoitoon ja tietojärjestelmiin liittyvää termistöä. Päivitys on esimerkiksi ohjelman tai verkkosivujen tietojen saattaminen ajantasaisiksi. Kosmeettisilla muutoksilla tarkoitetaan tavallisesti pienten tai vähäpätöisten asioiden parissa askartelua. Uhkakuvaksi muodostuu se, että yliopistouudistuksella ei olisi mitään todellisia vaikutuksia.

Tahtotila, joka yliopistoissa tarvitaan menestykseen (esimerkissä 67), voi olla fyysinen tai psyykkinen olotila, jossa kaikki yhteisesti tahtovat menestystä. Metaforan OLOTILAT OVAT PAIKKOJA kautta voidaan ajatella, että tahtotilassa olijat ovat jatkuvasti yhteisessä huoneessa, joka muodostuu tahdosta, tai että heillä on tahtoa varten erillinen paikka tai sija, josta tahtoa käydään ammentamassa. Tahtotila on muotisana, jonka sijaan KS (s.v. *tahtotila*) suosittelee käytettäväksi *tahtoa*, *halua* tai *pyrkimystä*. Pelkkä tahto ei kuitenkaan riitä menestykseen, vaan yritys yhteisöllisyyden nimissä tarvitaan tahtotila: ”*Tahtotila* onkin yritysjohtajien, poliitikkojen, urheiluvalmentajien ja muiden vaikuttajien viljelemä sana. Sillä halutaan kuvata yhteisön kollektiivista pyrkimystä yhteisen päämäärän hyväksi, luoda me-henkeä, korostaa joukkovoimaa – ja saada väki antamaan kaikkensa?” (Joki 2008).

(67)

Menestymiseen tarvitaan **yhteinen tahtotila**. (Holli 2009)

(68)

Kriittisyys tai kritiikki – eräs yhteiskuntatieteiden ideaali – ei **yritysyliopiston** yhteydessä ole yksiselitteistä. (Revalvaatio)

Revalvaatio nimeää uuden yliopiston *yritysyliopistoksi* (esimerkki 68). Nimeämällä tehdään hallitseva kilpailukyvyyn diskurssi ja sen esittämisen tavat näkyväksi ja tehdään eroa niihin. Yliopiston uudet toimintatavat ja uusi muoto, jossa valta keskittyy entistä enemmän rehtorille, muuttaa myös sitä, millainen kritiikki katsotaan vaikuttavaksi tai edes mahdolliseksi.

(69)

Uudistuksen keskeisenä päämääränä on **tieteen vapauden lujittaminen**. Haluamme **vahvistaa tiedeyhteisön autonomiaa** ja yliopistojen voimavaroja. (PTK 1 opm Virkkunen/kok)

Esimerkissä 69 metaforan KÄSITTEET OVAT OBJEKTEJA (Lakoff & Johnson 1980: 10) kautta rakentuu kuva yliopistouudistuksen päätavoitteesta. Tieteen vapaudella on pinta tai koostumus, jota voidaan lujittaa eli tehdä lujemmaksi. Myös tiedeyhteisön autonomiaa tehdään vahvemmaksi lisäämällä sen lujuutta tai kestävyyttä (KS s.v. *vahvistaa*). Epämääräisten ilmausten taakse häivytetään vallanjako sekä motiivit uudistusten taustalla. Tavoitteena on ollut tehokkaampi ohjauspolitiikka, mikä edellyttää, että valtion suunnittelevaa valtaa vähennetään ja että yliopistojen hallintomalli muutetaan samantapaiseksi kuin yrityksillä ja ulkomaisilla yliopistoilla (Tomperi 2009: 191). *Autonomian vahvistamisella* tarkoitetaan tässä toisin sanoen vahvistettua tulosohjausta (Tomperi 2009: 194).

6 METAFORIEN DISKURSIIVISIA ULOTTUVUUKSIA

6.1 Kilpailu ja kansainvälistyminen

Hahmottelen tässä luvussa niitä diskursseja, joita metaforat aineistossa ovat rakentamassa. Samoilla käsittemetaforilla voidaan luoda keskenään hyvin erilaisia diskursseja. Olen jo metafora-analyysissa pyrkinyt linkittämään metaforisia ilmauksia kontekstissaan laajemman, ideologisen tason "totuuksiin" tai selviöihin. Lakoffin ja Johnsonin teoksen nimeä mukaillen voidaan sanoa että metaforia eletään, ei vain puhuta.

Tomperi (2009: 180–181) on koonnut yliopistouudistuksen motivaatioperustaa seuraavasti: Suomalaisten yritysten kilpailukyvyyn tehostamiseksi innovaatioita on tutkimuksen kautta edistettävä ja korkeakoulutuksen on vastattava työvoimatarvetta. Nämä johtavat siihen, että tuloksellisuuden kannalta hyödyttömiä aloja täytyy alkaa karsia. Laitoksia ja koulutusohjelmia täytyy toisin sanoen lakkauttaa. Päämäärien saavuttaminen edellyttää, että rahoitusta on saatava aiempaa enemmän yksityiseltä sektorilta ja että se on ohjattava yliopistojärjestelmän sisällä uudestaan. Koska yliopistojen hallintojärjestelmä ei ole aiemmin pystynyt vastaamaan näihin vaatimuksiin, sen autonomiaa on lisättävä, jotta se kykenisi nopeampiin strategisiin ratkaisuihin. Virkasuhteet on muutettava työsuhteiksi rekrytoinnin ja irtisanomisen helpottamiseksi. Kaiken tämän onnistuminen edellyttää vallan keskittämistä rehtoreille ja hallituksille.

Metaforisuus aineistossani rakentaa em. suuntaviivojen mukaista hallitsevaa kilpailukyvyyn diskurssia sekä rehtorien puheissa että lähetekeskustelussa, erityisesti hallituspuolueiden edustajien puheenvuoroissa. Tieto, koulutus ja tutkimus esitetään mm. myytävänä tuotteena ja yliopisto yrityksenä, joka kilpailee huippuosajista. Toisaalta yliopistoon liitetään myös inhimillisiä ominaisuuksia, kuten itsenäinen päätäntävalta, rohkeus ja vastuun ottaminen. Yliopistot tulevat kilpailemaan sekä toisiaan vastaan että kansainvälisellä tasolla. Sekä yritys-, kilpailu- että suuntametaforiin yhdistetään järjestelmällisesti kansainvälistyminen: koulutusta aletaan viedä ulkomaille, menestyksen on oltava maailmanluokkaa ja tutkijoiden kansainvälisiä huippuja. Aineiston luontometamorista voi vetää varovaisia johtopäätöksiä siihen suuntaan, että koulutus tai tiede luonnonilmiönä on tässä

diskurssissa jollakin tapaa hallittavissa tai hyödynnettävä luonnonvara.

Yliopisto rakentuu kilpailukyvyyn diskurssissa pitkälti metonymisesti ja personifikaation kautta. Tulkitsen aineistoani (lähetekeskustelua ja rehtorien puheita) niin, että yliopisto rakentuu ensisijaisesti taloudellis-hallinnollisena laitoksena, jolloin yliopistosta puhuttaessa voidaan tarkoittaa joko rehtoreita tai hallituksia tai molempia. Personifikaatioissa annetaan toisaalta yliopistoille yrittäjämäisiä piirteitä. Toissijaisesti yliopisto on tutkimuslaitos, jossa tuotetaan tutkimuksia kilpailukyvyyn lisäämiseksi. Samalla yliopiston työntekijät "ulkoistetaan" yliopiston käsitteestä: sekä tutkijat että opiskelijat saattavat tässä diskurssissa näyttäytyä resursseina, joita hyödynnetään menestyksen ja kansainvälistymisen välineenä sekä työvoiman tuottamisessa työmarkkinoille. Vasta kolmanneksi yliopistolla viitataan tiedeyhteisöön. Toisaalta eri teksteissä käytetään esimerkiksi epämääräistä me-pronominia ilmaisemaan sitä, mitä yliopisto on: sekä rehtorien puheissa (hallinto ja henkilökunta) että opiskelijatoiminnan teksteissä (opiskelijat ja yliopistolaiset).

Sellaiset suhteellisen vakiintuneet ja vanhat metaforat kuin TIEDE ON EDISTYSTÄ tai TIEDE ON LIKETTÄ (Hellsten 1998: 73, 75) rakentavat puhetta tieteestä edelleen omassa aineistossani, mutta edistys ja liike ovat saaneet uusia merkityksiä kilpailukyvyyn diskurssissa: puhutaan esimerkiksi kansainväliselle huipulle yltämisestä. Metaforat sillään eivät ole muuttuneet, mutta ne kontekstoituvat uudelleen kilpailun ja kaupallisen voitontavoittelun kautta. Samoin metafora TIEDE ON LEVITTÄYTYMISTÄ (Hellsten 1998: 75) saa uuden kontekstin, kun sillä ilmaistaan esimerkiksi tieteellisen läpimurron sijaan koulutusviennistä. Toisaalta samassa diskurssissa myös tieteen metaforaksi voi muodostaa TIEDE ON YHTEISTYÖTÄ (Hellsten 1998: 75), sillä siinä painotetaan yliopistojen ja elinkeinoelämän yhteistyötä. Aineistossani erityisesti rehtorien puheissa nostetaan esiin yhteistyö paikallisten yritysten ja toimijoiden kanssa.

Kilpailukyvyyn diskurssissa tähdennetään yksilöiden ja organisaatioiden vastuuta. Vastuuntuntoinen yksilö on moraalinen ja rationaalinen, laskelmoiva: tullakseen vastuulliseksi on toimittava rationaalisesti välttyäkseen riskeiltä. Maailmanlaajuisen kilpailun kontekstissa epäonnistunut kansainvälistyminen on irrationaalisuuden muoto. (Nokkala 2008: 171.) Väittäisin, että tämä on syy siihen, miksi oman aineistoni metaforiin liittyy toistuvasti puhe kansainvälistymisestä, ja miksi se tukee kilpailu- ja kaupankäyntimetaforia.

Perustelen tätä edelleen Nokkalan (2008: 171–175) tutkimuksen avulla: suomalaisen

korkeakoulutuksen kansainvälistämisen diskurssi rakentuu pitkälti sen ajatuksen varaan, että tietopohjaisen talouden rakentaminen ja kansainvälistymisen pakko on uusi kansallinen selviytymisstrategia. Selviytymisstrategia puolestaan on jatkoa kansalliseen kertomukseen. Se rakentuu ajatukselle pienestä, yhtenäisestä kansasta, joka on selvinnyt mm. karuista ilmasto-olosuhteista, vieraan vallan alta ja erilaisista taloudellisista kriiseistä. 1990-luvun alun lamasta selviäminen on tämän selviytymiskertomuksen tärkeimpiä elementtejä. Selviytymiskertomukseen liittyy olennaisena osana myös vahva usko koulutukseen: se perustuu suurten ikäluokkien syntymän jälkeen tehtyihin koulujärjestelmän laajennuksiin ja uudistuksiin, jotka kuuluivat hyvinvointivaltion rakentamiseen. 1960- ja 1970-luvuilla perustettiin myös useita uusia yliopistoja. (Nokkala 2008: 171–175.)

Jotta kansallinen selviytymiskertomus voisi jatkaa, täytyy tietopohjaista taloutta rakentaa. Kansainvälistäminen ja kansainvälinen yhteistyö nostavat yliopistojen laatua, toisaalta laatua täytyy nostaa kansainvälisen vetovoimaisuuden ja kilpailukyvyn vuoksi. Yliopistojen täytyy toimia tiiviissä vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa Suomen hyvinvoinnin ja elinkeinoelämän parantamiseksi, mukautua yhteiskunnallisiin muutoksiin ja niiden asettamiin vaatimuksiin sekä keskittyä omiin vahvuuksiinsa. Toisaalta kansainvälistymistä perustellaan yksilön kasvun kautta: yliopistolaiset tarvitsevat uusia tietoja ja taitoja sekä kansainvälistyvien työympäristöjen ja työmarkkinoiden vuoksi. (Nokkala 2008: 174–182.) Mainittakoon vielä, että Aino Sallisen vuoden 2009 puheen alkuosa itse asiassa rakentuu suoraan tällaisen kansallisen kertomuksen pohjalle.

Kansallinen kertomus ja koulutusarvot ovat luettavissa myös lähetekeskustelussa sekä hallituspuolueiden että opposition puheenvuoroista myös kivijalkametaforana. Koulutus kansallisena kivijalkana ja sivistisyhteiskunnan perustana edustaa sellaisia arvoja, joka sopii sekä lakiuudistusta ja autonomian lisäämistä tukevaksi perusteluksi että kritisoiviin puheenvuoroihin, joiden taustalla vaikuttaa enemmänkin hyvinvointivaltioaate.

Tämänkaltaiset kertomukset kuuluvat politiikan, tieteen ja mainonnan kieleen. Niiden tarkoituksena on luoda järjestystä ja määritellä eri toimijoiden asemaa. Kertomuksen idea on siinä, että peräkkäisinä näyttäytyvät ilmiöt liittyvät tarinan avulla toisiinsa kausaalisuhteiden välityksellä ja alkavat vaikuttaa syy-seuraussuhteilta: lopputulos voidaan esittää edeltävien tapahtumien luonnollisena seurauksena. Tietynlaisen selityksen rakentamalla voidaan myös oikeuttaa tietynlaisia toimia asioiden suhteen. (Kuusisto 1996: 269–271.)

6.2 Sivistysyliopiston jäänteet

Ashin (2008: 41–46) mukaan keskeinen sivistysyliopistodiskurssia rakentava elementti on niin kutsuttu Humboldt-myytti. Eri yhteyksissä esille tulevia Humboldt-myytille yhteisiä piirteitä ovat käsitys opetuksen ja tutkimuksen vapaudesta ja ykseydestä ja käsitys siitä, että tutkimuksen ja opiskelun tulisi olla ennen kaikkea lähestymistapa ajatteluun ja itsensä kehittämiseen ja sivistämiseen. Myytillä Ash tarkoittaa sitä, että sivistysyliopiston periaatteet liitetään tiiviisti Wilhelm von Humboltiin ja tämän näkemyksiin modernista tutkimusyliopistosta, jotka Humboldt on muotoillut teksteissään 1809 ja 1810. Myytin mukaisen tradition todenperäisyyden sijaan olennaisempaa on sen elinvoima nykyajassa: Humboldt symboloi autonomiaa ja yliopistolaisten valtaa päättää yliopistoa koskevista asioista, perustutkimuksen asettamista etusijalle, sekä sellaisia ideaaleja, joihin monet tutkijat ja opettajat vilpittömästi uskovat. Humboldt-myytti rakentaa alkumyyttien tapaan ryhmäidentiteettiä ja yhteisiä merkityksiä ryhmän jäsenille. (Ash 2008: 41–46.)

Humboldt-myytistä on tullut sivistysyliopistodiskurssin ydin, mutta toisaalta siihen liittyvillä käsitteillä, kuten vaikkapa tieteen vapaudella, voidaan pelata myös kilpailukyvyn diskurssia. Toisaalta autonomian käsitteellä voidaan puolustaa sivistysyliopistoa. (Ash 2008: 49.) Lähetekeskustelussa esimerkiksi *sivistysyliopisto* viittaa Humboldt-myyttiin, joka elää opposition puheenvuorojen taustalla, erityisesti siinä keskustelussa, joka koskee yliopistojen hallitusten ulkopuolisten jäsenten lukumäärää. Autonomian käsitteen sekä yliopiston käsitteen raja vain liukuu lain puoltajien ja kritisoijien puheenvuorojen välillä. Voidaan ajatella, että kilpailukyvyn diskurssi hyödyntää Humboldt-myyttiä korostamalla, kuinka yliopistojen autonomiaa lisätään, ja sivistysyliopistoa puolustava diskurssi katsoo autonomian uuden lain myötä vähentyvän.

Lähetekeskustelussa hallituspuolueiden ja opposition puheenvuorojen välille ei voida vetää mitään diskursiivisia rajoja, mutta enimmäkseen opposition puheenvuoroissa rakennetaan sellaista koulutuksen läpikaupallistumista vastustavaa diskurssia, jota voidaan nimittää sivistysyliopistoa puolustavaksi diskurssiksi. Tässä ei kuitenkaan välttämättä vastusteta lakiuudistusta sinänsä. Metaforilla ilmaistaan yritysyliopistokritiikkiä ja nostetaan esiin mm. avoimen ja riippumattoman tiedon tuottamisen mahdollisuudet ja rajoitteet, yliopistolaisten työhyvinvointi, yliopistolaisten omiin asioihin liittyvän päätäntävällän väheneminen sekä

maakuntayliopistojen asema. Esiin nousevat korkeakoulutusta laajemmat hyvinvoinnin ja tasa-arvon teemat. Havaittavissa on ainakin jäänteitä sivistysyliopistoajattelusta, jonka piirteet Tomperi (2009: 182) on tiivistänyt: sivistysyliopistoajattelussa koulutuksen merkitys yritystaloudelle on marginaalinen, ja yliopistojen koulutuksellinen merkitys nousee kulttuurin ja yksilön kehityksen ideaaleista. Yliopistot ovat yhteiskuntakriittisiä tiloja, joissa tutkimus- ja opetustyö suuntautuvat tutkijoiden ja yhteisöjen itseohjauksen mukaan, ja joissa opiskelijoilla on suuri vapaus päättää opiskelunsa tavoitteista, laajuudesta ja kestosta. (Tomperi 2009: 182). Samat piirteet nousevat esiin vielä selvemmin myös opiskelijatoiminnan teksteissä rakentuvassa vastadiskurssissa, uudessa muodossa tosin.

Lähetekeskustelu aineistona poikkeaa sillä tavoin muista aineistoni teksteistä, että se on suullisesti käytyä dialogia. Matti Wiberg ja Antti Koura (1996: 197–219), jotka ovat tutkineet parlamenttikysymysten logiikkaa, korostavat että parlamenttikysymykset ja -vastaukset ovat ensisijaisesti strategisia toimenpiteitä. Kysymyksiä tarkasteltaessa on ensiksi otettava huomioon, että niiden tarkoituksena voi olla informaation hankkiminen, mutta ennen kaikkea myös julkisuuden saaminen jollekin tietyllä asialle, tiedon signalointi, poliittisen vastustajan toimien vaikeuttaminen sekä kysyjän puolueen tai hänen oman poliittisen profiilinsa rakentaminen. Ensimmäinen asiasta ministerille esitetty kysymys on epämääräinen, ja sitä seuraavat jatkokysymykset mahdollisimman tarkkoja, sillä tavoitteena on ministerin nurkkaan ajaminen. (Wiberg & Koura 1996: 197–219)

Poliittinen diskurssi ei toisin sanoen nojaa yhteistyön periaatteeseen vaan siihen, että informaatio jakautuu poliittisten toimijoiden kesken asymmetrisesti, mistä he pyrkivät kaikin tavoin hyötymään, esimerkiksi vastaamalla esitettyyn kysymykseen epämääräisesti, monimielisesti tai kokonaan kysymyksen ohi. Kansanedustajat siis ”ovat kysyvinään ja ministerit ovat vastaavinaan”, joten voidaan ajatella, että parlamenttikysymykset ja -vastaukset eivät varsinaisesti ole dialogeja vaan kaksipuolisia monologeja. (Wiberg & Koura 1996: 202–205, 218.)

Lähetekeskustelussa tällainen monologisuus tulee esiin mm. samojen asioiden mantramaisessa toistelussa. Vastauspuheenvuoroissa palataan jatkuvasti samoihin aiheisiin: yliopistojen omaan toivomukseen uudistuksesta, autonomian lisäämiseen ja yliopistojen oman vastuun kasvamiseen. Toisaalta opposition toistuviin kysymyksiin esimerkiksi yliopistokeskusten asemasta ei varsinaisesti vastata muutoin kuin toteamalla, että

yliopistokeskukset on kirjattu hallitusohjelmaan. Tomperin (2009: 147) mukaan lainuudistusproessin aikana lain julkisissa perusteluissa "turvaututtiin pikemmin abstrakteihin hokemiin – muun muassa juuri autonomian lisäämisestä – kuin konkretisoitiin, millaisia yksityiskohtaisempia käytännön seurauksia hallitus odottaa lain tuottavan", ja lähetekeskustelussa on näytetty noudattelevan samantapaista linjaa.

6.3 Opiskelijatoiminnan vastadiskurssi

Revalvaation Yliopistouudistus ja naistutkimus -tekstin sekä Yhteinen yliopisto -blogin Manifestin metaforat tuottavat kilpailukyvyn diskurssia vastustavaa representaatiota yliopistosta. Nostin opiskelijatoiminnan tekstit omaksi kokonaisuudekseen sillä niissä kokoavina ja yhdistävinä käsittemetaforina ovat kamppailua ja haltuunottoa rakentavat sotametaforat sekä tieto jaettavana resurssina. Sivistysyliopistodiskurssi ja Humboldt-myytin mukainen näkemys tieteen tekemisen ideaaleista itseohjautuvana toimintana on läsnä, vaikka Manifestissä todetaankin alkuun, että korkeakoulutuksen "tehtävä kansallisen identiteetin, sivistyksen ja virkamieskunnan tuottajana on lopussa." Opiskelijatoiminnan metaforiikassa rakennetaan kamppailun ohella yliopiston ja yliopistoyhteisön uutta tehtävää kilpailukyvyn diskurssin vastaisen diskurssin kautta. Tämä voidaan nimittää esimerkiksi yhteistyön tai järjestäytymisen diskurssiksi.

Sekä Revalvaatio-tekstissä että Manifestissä sotametaforiikalla korostetaan vastakkainasettelua opiskelijoiden ja yliopistohallinnon välillä tilanteessa, jossa tietoa naistutkimuksen oppiaineen mahdollisesta lakkauttamisesta tai muista muutoksista ei hallinnolta ole saatu ja jossa opiskelijoiden esittämää kritiikkiä ei ole otettu vastaan. Tässä *yliopistokamppailussa* opiskelijat ovat jääneet selvästi alakynteen. Kun kritiikki ja tiedon hakeminen ei ole johtanut toivottuihin päämääriin, ovat ilmeisesti myös toimijoiden keskinäisen puheen metaforat ja näkemisen tavat muuttuneet, sillä kirjoittajat toteavat:

Jossain mielessä kuvaavaa nähdäksemme on, että mitä pidemmälle ja vaikeammaksi toiminta keväällä kävi, sitä enemmän alettiin puhua "kampanjoinnista" kamppailun sijaan. Kampanjointi kuitenkin olemuksellisesti soveltuu hyvin linjaan yritysyliopiston kanssa. "Kamppailu" sen sijaan viittaa antagonistisempaan, ja kokonaisen rakenteen logiikan kyseenalaistavaan toimintaan. (Revalvaatio)

Erityisesti Manifesti tekee tätä vastadiskurssia näkyväksi myös käyttämällä hyväkseen kilpailukyvyn diskurssiin kuuluvia ilmauksia ("inhimillinen pääoma") nostaakseen esiin niitä ongelmia ja ristiriitoja, joita uusi yliopistolaki aiheuttaisi yliopistolaisten kannalta. Lisäksi vastadiskurssissa nousee metaforien kautta esiin opiskelijoiden ja henkilökunnan hyvinvointi. Hyvin- tai pahoinvointiin vaikuttaa yhtenä osatekijänä yhteisiin asioihin liittyvä tieto tai sen puute ja epävarmuus. Kuvakielessä erottuu kokemus kyvyttömyydestä nähdä kovin kauas, samalla tarve osallistua ja vaikuttaa yhteisöä koskeviin asioihin. Tomperin (2009: 146–149) mukaan hallitustasolta ei juurikaan tiedotettu laista ja sen uudistusprosessista, sama julkisuusvaje näyttää vaikuttaneen paikallisella tasolla. Tiedosta muodostuu vastadiskurssin metaforissa yhtäaikaaisesti resurssi, joka on ollut keskeinen, puuttuva osa kamppailua, mutta jota voidaan käyttää sekä järjestäytymisen välineenä ja jonka kautta voidaan myös alkaa tehdä toisenlaista yliopistoa. Toisin sanoen kysymys on vallasta ja sen jakamisesta uudelleen. Arvoiksi nousevat yhteistyö ja tieto sosiaalisena resurssina, jota on jaettava avoimesti. Tällaisen tieteen tekemisen tai sivistyksen metaforaksi voisi tässä diskurssissa kiteytyä myös TIEDE ON YHTEISTYÖTÄ (Hellsten 1998: 75), jos yhtenä tavoitteena on autonomisen opetus- tai tutkimustoiminnan lisäksi esimerkiksi yhteistyö kansalaisliikkeiden ja kolmannen sektorin kanssa.

Opiskelijatoiminnan tekstit nimeävät toimijoita jossain määrin monipuolisemmin kuin muut aineistot. Toimijoita ovat opiskelijat, henkilökunta ja yleisemmin yliopistolaiset sekä hallinto, josta käytetään enimmäkseen nimitystä yliopistohallinto, ei metonymiaa tai personifikaatiota. Tällä tavoin yliopistolaisiin kohdistuva vallankäyttö tehdään näkyvämmäksi. Toisaalta teksteissä erotetaan hallinnon yliopisto ja toisaalta yliopistolaisten yhteisö, jota yliopiston toimintarakenteet eristävät toisistaan.

Vastadiskurssia rakentavista elementeistä on mainittava myös genre ja julkaisualusta, jotka tukevat vastadiskurssin muodostamista. Herring ym. (2004: 2) määrittelevät tutkimuksensa perusteella blogin (*weblog*, *blog*) hybridigenreksi, joka ammentaa useista lähteistä sekä Internetissä että genreistä sen ulkopuolella. Blogit saattavat toimia kansalaisjärjestön yhteisenä tiedotuskanavana tai harrastusryhmän keskustelufoorumina ja valokuva-albumina. Blogit ja sosiaalinen media sisältävät multimedialla, linkkejä toisten blogeihin ja internetsivuille, uutissivustoille tai kotisivuille. Merkintöjä on myös mahdollisuus kommentoida, ja blogien väliset viittaukset muodostavat verkostomaisia, avoimia

keskusteluyhteisöjä. (Herring ym. 2004: 2, 10–11.) Kun joukko yliopisto-opiskelijoita aktivoitui eri paikkakunnilla keskustelemaan sekä vastustamaan lakia ja laajemmin yliopistouudistusta, toiminnan yhtenä tiedotuskanavana ja keskustelufoorumina käytettiin Yhteinen yliopisto -blogia. Myös vasemmistolainen verkkolehti Revalvaatio sisältää artikkelien lisäksi blogeja. Edellä mainittujen kaltaiset, avoimet keskusteluverkostot sekä vielä nopeammat sosiaaliset mediat, kuten Facebook tai Twitter, ovat mahdollistaneet kansalaistoiminnan ja vaikuttamisen sekä ylipäänsä tiedon jakamisen tavalla, joka avaa väyliä siihen, että valtadiskurssit voidaan tehdä ruohonjuuritasolla nopeasti vähintäänkin näkyviksi.

7 PÄÄTÄNTÖ

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, millaista yliopistoa metaforien avulla rakennettiin yliopistolakia koskevissa teksteissä ennen kuin laki tuli voimaan 1.1.2010. Metodina oli tarkastella metafora- ja diskurssianalyysin keinoin, miten ja millaista akateemisuutta yuudistuskeskustelussa representoitiin. Pyrin vastaamaan kysymyksiin, kenen yliopistosta puhutaan, ja millaisina sivistys ja yliopistoyhteisö ja sen tehtävät näyttäytyvät opiskelijatoiminnan teksteissä, yliopistojen rehtorien puheissa sekä lähetekeskustelussa, joka hallituksen esityksestä käytiin. Tutkimukseni teoreettisena viitekehystenä toimi Norman Fairclough'n kriittisen diskurssianalyysin malli, joka käsittää kielen kontekstisidonnaisena sosiaalisena toimintana. Toinen, tarkentava teoreettinen ja analyttinen viitekehys oli George Lakoffin ja Mark Johnsonin kognitiivinen metaforateoria. Oletukseni oli, että koska yliopistouudistus Suomessa on osa laajempia korkeakoulupoliittisia muutoksia ja Bolognan prosessia, ovat kielikuvat ensisijaisesti rakentamassa hegemonista kilpailukyvyn diskurssia lähetekeskustelussa ja rehtorien puheissa.

Tutkimusaineistossani oli kolmen eri tekstilajin tekstejä. Näiden kolmen eri aineiston käsittely ja metaforien käsitteellinen ryhmittely ja analyysi osoittautuivat tutkimuksen hallinnan kannalta hieman riskialttiiksi lähtökohdaksi. Todennäköisesti esimerkiksi yhteen tekstilajiin keskittymällä tutkimus olisi rajautunut vielä sen verran, että itse diskursiiviseen analyysiin olisi päässyt syvemmälle. Metaforissa ja kielikuvissa risteävät diskurssit ja arvot ovat niin moninaisia, että kaikkia aspekteja on mahdotonta nostaa esiin. Samanaikaisesti tulkintaan vaikuttavat tekstien muut kielelliset valinnat, kielenkäyttötilanne sekä tekstin tuottajan eksplikoidut tai oletetut tavoitteet ja tulkitsijan tavoitteet. Pelkän metaforiikan kautta ei voi pyrkiä kokonaisvaltaiseen diskursiiviseen analyysiin. Toisaalta metaforatutkimuksella ei tarvitse olla mitään kaikenkattavaa tehtävää. Työni tavoite olikin etsiä niitä paikkoja ja mekanismeja, joilla metaforat rakentavat diskursiivisia ulottuvuuksia ja valta-asetelmia. Työn tärkeimpänä antina oppimisen kannalta koin metaforien purkamista tehdessäni sen havainnon, millaisiksi itsestäänselvyyksiksi tietyt kielikuvat ovat muodostuneet. Metaforatutkimus on yksi reitti, jonka kautta voidaan päästä käsiksi vallitseviin arvoihin ja ideologioihin ja siihen, kuinka ne kätkeytyvät vaikkapa lakoffilaisen teorian mukaan metaforiin jossakin tietyssä kielenkäyttötilanteessa.

Tutkimustulokseni tukivat lähtöoletuksiani, ja vastaukset tutkimuskysymyksiini ovat: kilpailukyvyn diskurssissa yliopisto näyttäytyi ensisijaisesti hallinnollis-taloudellisena laitoksena, johon viitataan metonymisesti ja sen pohjalta myös personifikaation kautta. Yliopisto hahmottui ensisijaisesti siis rehtorien ja yliopistojen hallitusten yliopistona. Metaforilla rakennettiin kuvaa yliopistosta ja akateemisesta maailmasta kilpailuna ja taloudellisen menestyksen tuottajana. Toisaalta lähetekeskustelussa oli luettavissa etenkin opposition puheenvuorojen kielikuvissa sivistysyliopistoa puolustavaa diskurssia, joka kytkeytyy yleisempiin tasa-arvon ja hyvinvoinnin teemoihin. Metaforiikka opiskelijatoiminnan teksteissä rakensi yliopistokamppailua ja näkemystä tiedosta jaettavana resurssina. Niissä muodostui kilpailukyvyn diskurssin vastadiskurssi, jota voitaisiin nimittää myös esimerkiksi yhteistyödiskurssiksi. Opiskelijatoiminnan vastadiskurssissa erotettiin toisistaan yliopistolaiset ja hallinto, jonka toimia kritisoitiin.

Uutta yliopistolakia on arvosteltu vuodesta 2010 alkaen varsin perustellusti. Jo 2010 joulukuussa Tieteentekijöiden ja Professoriliiton julkaiseman kyselyn mukaan vain joka kymmenes liittojen jäsen koki, että uudistus on onnistunut. Suurin osa koki työilmapiirin ja oman jaksamisensa työssä huonontuneen. (SK 30.10.2012.)

Sanomalehti Keski-suomalaisen ja sen kumppanilehtien (SS 16.1.2016) julkaiseman koosteen mukaan vuodesta 2012 alkaen suomalaisista yliopistoista on vähennetty henkilöstöä muutamana yliopiston verran, noin 3700 henkilöä. Itä-Suomen yliopistossa käydään talvella 2016 kuudennet yt-neuvottelut, Tampereen teknillisessä yliopistossa kahdeksan.

Jyväskylän yliopisto on ilmoittanut liittyvänsä mukaan neljän muun maakuntayliopiston muodostamaan strategisen yhteistyöhön. ”Yhteistyön kautta Jyväskylän, Itä-Suomen, Oulun, Tampereen ja Turun yliopistot aikovat kehittää yhteisiä tutkintoja, innovaatiotoimintaa ja koulutusvientiä. Työnjakoa aiotaan täsmentää sekä edistää kansallista ja kansainvälistä näkyvyyttä.” (KSML 26.1.2016.) Lisäksi Jyväskylän yliopistosta aiotaan lakkauttaa koko nykymuotoinen yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Laitoksista psykologia liitetään osaksi kasvatustieteiden tiedekuntaa ja loput laitokset yhdistetään osaksi humanistista tiedekuntaa, jolloin muodostuu uusi humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta vuoden 2017 alusta alkaen. Nykyisen rehtorin Matti Mannisen mukaan rakenteellisen uudistusten tavoitteena on ”vahvistaa yliopiston profiloitua ja tehostaa toimintaa” ilman irtisanomisia. (KSML 26.1.2016.)

Korkeakoulutuksen rakennemuutos ei suinkaan päättynyt lain voimaantulon jälkeisiin vuosiin. Pelkästään näiden uutisten ja lukujen valossa viime vuosikymmenen loppupuolella pidetyt uutta yliopistoa koskeneet ylistävät puheet näyttävät opiskelijan näkökulmasta nyt vielä entistäkin irvokkaammilta, joten aiheeseen liittyvää metaforatutkimusta voisi jatkaa uudemmalla, tarkemmin rajatulla aineistolla. Tutkimusta voisi myös jatkaa kokeilemalla uusia metaforateorioita, joissa metaforan ja metonymian suhde toisiinsa käsitetään eri tavoin kuin lakoffilaisessa teoriassa.

LÄHTEET

- Arcimaviciene, Liudmila 2015: EU's Universities mission statements: What is popularized by metaphors. – <http://sgo.sagepub.com/content/5/2/2158244015584378> (tarkistettu 28.4.2016)
- Ash, Mitchell G. 2008: From 'Humboldt' to 'Bologna': History as discourse in higher education reform debates in german-speaking Europe. – Bob Jessop ym. (toim.), *Education and the knowledge based economy in Europe* s. 41–62. Rotterdam: Sense Publishers.
- Bhatia, V. K. 2004: *Worlds of written discourse. A genre-based view*. London: Continuum.
- Fairclough, Norman 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman 1995: *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Longman.
- Fairclough, Norman 1997: *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, Norman – Wodak, Ruth 2008: The Bologna process and the knowledge-based economy: A critical discourse analysis approach. – Bob Jessop ym. (toim.), *Education and the knowledge based economy in Europe* s. 109–125. Rotterdam: Sense Publishers.
- Fauconnier, Gilles – Turner, Mark 2008: Rethinking metaphor. – Ray Gibbs (toim.): *Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. New York: Cambridge University Press. – <http://www.cogsci.ucsd.edu/~coulson/spaces/rethinking-metaphor.pdf> (tarkistettu 28.4.2016)
- Hall, Stuart 1999: *Identiteetti*. Tampere: Tammer-paino Oy.
- Hellsten, Iina 1998: Monistettu Dolly. Johdatusta metafora-analyysiin. – Anu Kantola ym. (toim.), *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan* s. 64–92. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Herring, S.C. – Scheidt, L.A. – Bonus, S. – Wright, E. 2004: Bridging the cap. A genre analysis of weblogs. – <http://www.csus.edu/indiv/s/stonerm/genreanalysisofweblogs.pdf> (tarkistettu 28.4.2016)
- Jessop, Bob 2008: A cultural political economy of competitiveness and its implications for higher education – Bob Jessop ym. (toim.), *Education and the knowledge based economy in Europe* s. 13–40. Rotterdam: Sense Publishers.
- Joki, Leena 2008: Onko hoitotahdon laatijalla tahtotila? Kotuksen kolumnit 24.8.2008 – [http://www.kotus.fi/nyt/kolumnit/kielikuna_\(1996_2009\)/onko_hoitotahdon_laatijalla_tahtotila](http://www.kotus.fi/nyt/kolumnit/kielikuna_(1996_2009)/onko_hoitotahdon_laatijalla_tahtotila) (tarkistettu 28.4.2016)

JY:n vuosikertomus 2008:

– https://www.jyu.fi/vuosik/vuosik_08/organisaatio (tarkistettu 28.4.2016)

KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Helsinki:

Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone 2012. –

<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80> (tarkistettu 28.4.2016)

KSML = Keski-suomalainen 26.1.2016. – <http://www.ksml.fi/kotimaa/Jyv%C3%A4skyl%C3%A4n-yliopistossa-iso-uudistus-yhteiskuntatieteellinen-jaetaan/717884>

(tarkistettu 28.4.2016)

Knuuttila, Tarja – Lehtinen, Aki-Petteri 2010. Johdanto. – Tarja Knuuttila & Aki-Petteri

Lehtinen (toim.), *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi* s. 7–31. Tallinna:

Gaudeamus Helsinki University Press.

Kuusisto, Riikka 1996: Sodan retoriikasta. Persianlahden ja Bosnian konfliktit

suurvaltajohtajien lausunnoissa. – Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.), *Pelkkää*

retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat s. 269–291. Tampere: Vastapaino.

Lakoff, George 2006: *Whose freedom? The battle over Americas's most important idea*. New

York: Farrar, Straus and Giroux.

– <https://bdgrdemocracy.files.wordpress.com/2014/04/whose-freedom-full-text.pdf>

(tarkistettu 28.4.2016)

Lakoff, George – Johnson, Mark 1980: *Metaphors we live by*. Chicago: The University of

Chicago Press.

Lakoff, George – Turner, Mark 1989: *More than a cool reason. A field guide to poetic*

metaphor. Chicago: The University of Chicago Press.

Leino, Pentti 1983: Mielikuvat kielikuvien takana. *Virittäjä*. Kotikielen seuran aikakauslehti 87

s. 107–116. Helsinki: Kotikielen seura.

Mäntynen, Anne 2003: *Miten kielestä kerrotaan: kielijuttujen retoriikkaa*. Suomalaisen

kirjallisuuden seuran toimituksia 926. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nikanne, Urpo 1992: Metaforien mukana. – Lauri Harvilahti ym. (toim.), *Metafora. Ikkuna*

kieleen, mieleen ja kulttuuriin s. 60–78. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nokkala, Terhi 2008: 'Finland is a small country' narrative construction of the

internationalisation of higher education. – Bob Jessop ym. (toim.), *Education and the*

knowledge based economy in Europe s. 171–190. Rotterdam: Sense Publishers.

Onikki, Tiina 1992: Paljon pystyssä – Lauri Harvilahti ym. (toim.), *Metafora. Ikkuna kieleen,*

mieleen ja kulttuuriin s. 33–59. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

OPM:n verkkosivut:

http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/Yliopistolaitoksen_uudistaminen/index.html

<http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/bologna/> (tarkistettu 28.4.2016)

Pietikäinen, Sari – Mäntynen, Anne 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

SK = Suomen Kuvalehti 30.10.2012. – <http://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/kuinka-yliopistouudistuksesta-tuli-kaikkien-aikojen-fiasko/> (tarkistettu 28.4.2016)

SS = Savon Sanomat 16.1.2016. – <http://www.savonsanomat.fi/kotimaa/S%C3%A4%C3%A4st%C3%B6t-viev%C3%A4t-korkeakouluista-yli-5-200-ty%C3%B6paikkaa/724553> (tarkistettu 28.4.2016)

Swales, John 1990: *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tomperi, Tuukka 2009: Yliopistolaki taustoinen. Koulutuspoliittinen tarkastelu. – Tomperi, Tuukka (toim.), *Akateeminen kysymys? Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistolaista* s. 147–202. Tampere: Vastapaino.

Wiberg, Matti – Koura, Antti 1996: Kansanedustajat ovat kyselevinään ja ministerit vastaavinaan. Parlamenttikysymysten logiikkaa. – Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.), *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat* s. 197–219. Tampere: Vastapaino.

Aineistolähteet

Manifesti yhteiselle yliopistolle. Yhteinen yliopisto -blogi 20.4.2009

<http://yhteinenyliopisto.wordpress.com> (tarkistettu 28.4.2016)

Yliopistouudistus ja naistutkimus. Revalvaatio.org 15.11.2009

<http://www.revalvaatio.org/wp/yliopistouudistus-ja-naistutkimus/> (tarkistettu 28.4.2016)

Kaija Hollin puhe 2009: <http://www.uta.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2009/91.html#rehtorinpuhe> (tarkistettu 28.4.2016)

Aino Sallisen puhe 2007: https://www.jyu.fi/hallinto/rehtori/sallinen/puheet/avajaiset_07 (tarkistettu 28.4.2016)

Aino Sallisen puhe 2008: https://www.jyu.fi/hallinto/rehtori/sallinen/puheet/avajaiset_08 (tarkistettu 28.4.2016)

Aino Sallisen puhe 2009: <https://www.jyu.fi/hallinto/rehtori/sallinen/puheet/avajaispuhe-2009> (tarkistettu 28.4.2016)

Täysistunnon pöytäkirja 26.2. 2009, PTK 15/2009 vp (lähetekeskustelu):

<https://www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaiivaAsiakirjat&docid=PTK+15/2009+ke+p+1> (tarkistettu 28.4.2016)